

Validisme aanpakken ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking

Literatuuronderzoek naar het verminderen van
vooroordelen en discriminatie ten aanzien van mensen
met een verstandelijke beperking

Helen Fitzpatrick, Hanneke Felten en Caroline Harnacke

Movisie: kennis en aanpak van sociale vraagstukken

Movisie is hét landelijk kennisinstituut voor een samenhangende aanpak van sociale vraagstukken. Samen met de praktijk ontwikkelen we kennis over wat echt goed werkt en passen we die kennis toe. De unieke rol van Movisie is het versnellen van leerprocessen. We zijn alleen tevreden als we een duurzame positieve verandering voor mensen in een kwetsbare positie realiseren.

Kijk voor meer informatie op www.movisie.nl.

Colofon

Auteurs: Helen Fitzpatrick, Hanneke Felten en Caroline Harnacke

Eindredactie: Joke Martens en Paul van Yperen

Foto's: Cover ANP/Robin Utrecht; pag.11 iStock

Vormgeving: Ontwerpburo Suggestie & Illusie

Overname van informatie uit deze publicatie is toegestaan onder voorwaarde van de bronvermelding:

© Movisie, kennis en aanpak van sociale vraagstukken.

De inhoud van deze publicaties is met grote zorg samengesteld. Desondanks is Movisie niet aansprakelijk voor de eventuele schade die ontstaat door het gebruik van deze informatie.

Utrecht, december 2022

© Movisie, kennis en aanpak van sociale vraagstukken

Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport

kennis en aanpak van
sociale vraagstukken

Deze publicatie is tot stand gekomen dankzij financiering van het ministerie van VWS.

Inhoud

Inleiding	5
Begrippen	5
Onderzoeksvragen	5
Onderzoeksmethode	6
Opbouw van dit rapport	7
1. Positieve ontmoetingen	10
1.1 Het algemene werkzame mechanisme	10
1.2 Aanwijzingen dat het werkt voor het tegengaan van validisme onder volwassenen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking	11
1.3 Aanwijzingen dat het werkt voor het tegengaan van validisme bij kinderen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking	12
1.4 Voorwaarden voor effect	13
2. Indirecte vormen van contact	16
2.1 Het algemene werkzame mechanisme	16
2.2 Aanwijzingen dat het werkt voor het tegengaan van validisme bij volwassenen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking	17
2.3 Aanwijzingen dat het werkt voor het tegengaan van validisme bij kinderen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking	19
2.4 Voorwaarden voor effect	19
3. Denkbeeldig contact	21
3.1 Het algemene werkzame mechanisme	21
3.2 Aanwijzingen dat het werkt voor het tegengaan van validisme bij volwassenen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking	22
3.3 Aanwijzingen dat het werkt voor het tegengaan van validisme bij kinderen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking	22
3.4 Voorwaarden voor effect	23
4. Inleven en empathie	24
4.1 Het algemene werkzame mechanisme	24
4.2 Aanwijzingen dat het werkt voor het tegengaan van validisme bij volwassenen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking	25
4.3 Aanwijzingen dat het werkt voor het tegengaan van validisme bij kinderen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking	26
4.4 Voorwaarden voor effect	26

5. Sociale normen	28
5.1. Het algemene werkzame mechanisme	28
5.2. Aanwijzingen dat het werkt voor het tegengaan van validisme bij volwassenen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking	29
5.3. Aanwijzingen dat het werkt voor het tegengaan van validisme bij kinderen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking	31
5.4. Voorwaarden voor effect	31
6. Kennis en educatie	32
6.1. Het algemene werkzame mechanisme	32
6.2. Aanwijzingen dat het werkt voor het tegengaan van validisme bij volwassenen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking	32
6.3. Aanwijzingen dat het werkt voor het tegengaan van validisme bij kinderen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking	34
6.4. Voorwaarden	35
Samenvatting	37
Conclusies	39
Gebruikte literatuur	45

Inleiding

Mensen met een verstandelijke beperking krijgen op tal van manieren te maken met vooroordelen, stereotype beelden, stigmatisering en discriminatie. Met een persoon met een verstandelijke beperking bedoelen we iemand met een IQ van maximaal 75. Het gaat om mensen met een lichte, matige, ernstige en diepe verstandelijke beperking¹. Met de term 'verstandelijk' wordt een onderscheid gemaakt ten opzichte van andere typen beperkingen, zoals een fysieke beperking of een psychische kwetsbaarheid.

Er zijn nauwelijks cijfers over de vooroordelen, stereotype beelden, stigmatisering en discriminatie waar mensen met een verstandelijke beperking mee te maken krijgen. Het SCP doet periodiek onderzoek naar de ervaringen van de Nederlandse bevolking met discriminatie door middel van een vragenlijst die mensen zelf moeten invullen (Andriessen et al., 2020). Zoals het SCP aangeeft, konden mensen die vragenlijst alleen zelf invullen en zullen niet- of laaggeletterden ondervertegenwoordigd zijn. Mogelijk was de vragenlijst ook niet goed toegankelijk voor mensen met een verstandelijke beperking.

Wel bekend is dat er verschillende stereotypen bestaan onder de Nederlandse bevolking ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking en dat een aantal van deze stereotypen voorspeller zijn van discriminerend gedrag, zoals mensen met een verstandelijke beperking op afstand willen houden (Pelleboer-Gunnink, van Weeghel, Embregts, 2021). Daarnaast zijn er verschillende onderzoeken met betrekking tot het onderwijs. In het algemeen zijn leerlingen positief naar leerlingen met speciale leerbehoeften (Del'Anna, Pellegrini, Ianes, 2021). Maar uit een Nederlandse studie van Scheepstra, Nakken en Pijl (1999) blijkt dat de helft van de leerlingen met Downsyndroom door hun klasgenoten wordt genegeerd. Docenten hebben hierin vaak een positiever beeld dan de leerlingen (Koster, Pijl, Houten, Nakken, 2007; Scheepstra, et al., 1999). Ook is bekend dat de houding van Nederlandse jongeren en jongvolwassenen ten aanzien van mensen met een verstandelijk beperking negatiever is in vergelijking met mensen met een andere vorm van beperking (De Laat, Freriksen, Vervloed, 2013). En uit recent onderzoek van de Eerste Kamer (2022) komt naar voren dat kinderen met een beperking worden gediscrimineerd door het primair onderwijs. De onderzoekers verwijzen naar twee zichtbare praktijken: kinderen met een beperking worden niet toegelaten op een reguliere school en komen (ongewild) in het speciaal onderwijs terecht. Dit geldt in het bijzonder voor kinderen met een verstandelijke beperking en kinderen met een psychische kwetsbaarheid. Daarnaast krijgen kinderen een leerplichtonthefving en komen thuis te zitten of worden opgevangen in een kinderdagcentrum of andere zorgsetting. Deze uitsluiting van het regulier onderwijs op jonge leeftijd leidt tot uitsluiting van de reguliere maat-

1 [Wat is een verstandelijke beperking? - HandicapNL](#)

schappij op latere leeftijd, stellen de onderzoekers van de Eerste Kamer (2022). Vooroordelen ten aanzien van kinderen met een beperking zijn hier mede debet aan.

Ook in onderzoek wereldwijd zien we dat mensen met een verstandelijke beperking nog steeds veel te maken krijgen met discriminatie en uitsluiting (Scior et al., 2020). Mensen met een verstandelijke beperking krijgen ook met meer vooroordelen te maken dan mensen met bijvoorbeeld een fysieke beperking (Huskin, Reiser-Robbins, Kwon, 2018; wang et al., 2021). Ook in de landen waar de belangenbehartiging vergevorderd is en gelijke kansen worden weerspiegeld in beleid, wetten en dienstverlening, valt op dat mensen nog vaak denken dat inclusie van volwassenen en kinderen met een verstandelijke beperking in bijvoorbeeld het onderwijs, nadelig zou zijn voor volwassenen en kinderen zonder verstandelijke beperking (Scior et al., 2020)

Voor discriminatie, vooroordelen, stereotype beelden of stigmatisering van mensen met een beperking gebruiken we de term 'validisme'. Dit is de Nederlandse vertaling van het Engelse woord 'ableism'. Met deze term wordt discriminatie, marginalisering en stigmatisering van mensen met een beperking aangeduid (Den Brok-Rouwendal, 2005; Koster, 2021).

In de internationale wetenschap wordt al jaren onderzoek gedaan naar hoe we validisme kunnen terugdringen en voorkomen. In dit rapport brengen we deze kennis in kaart, zodat deze Wat werkt-kennis ingezet kan worden in de Nederlandse praktijk om discriminatie van mensen met een verstandelijke beperking terug te dringen en te voorkomen.

Begrippen

Discriminatie: discriminatie is 'het nadelig behandelen van personen omdat zij behoren, of gerekend worden, tot een bepaalde groepering' (Andriessen et al., 2017). Discriminatie kan op persoonlijk niveau verschillende uitingsvormen hebben (Andriessen et al., 2017): negatieve bejegening, ongelijke behandeling en vernieling, bedreiging of geweld. Discriminatie bestaat op persoonlijk niveau (dus tussen mensen), maar ook op institutioneel niveau; denk aan institutioneel racisme (Felten et al., 202a) of institutioneel validisme (Koster, 2021).

Vooroordelen: negatieve gevoelens ten aanzien van groepen mensen heten vooroordelen (Gordijn & Wigboldus, 2013). Als je sterkere vooroordelen hebt ten aanzien van bijvoorbeeld mensen die lhbt zijn, vrouwen of mensen met een migratieachtergrond, dan is de kans groter dat je hen discrimineert.

Stereotypen: overdreven denkbeelden over groepen mensen noemen we stereotypen (Gordijn & Wigboldus, 2013).

Stigma: de negatieve sociale houding verbonden aan een kenmerk van een individu dat kan worden beschouwd als een mentale, fysieke of sociale tekortkoming. Een stigma impliceert sociale afkeuring en kan op oneerlijke wijze leiden tot discriminatie en uitsluiting van het individu².

Structureel stigma heeft betrekking op de culturele normen, het beleid en de gedragingen van sociale instanties, overheden en organisaties die (on)bewust de kansen en welzijn van gestigmatiseerde groepen beperken (Corrigan, Markowitz, & Watson, 2004; Follmer & Jones, 2018; Hatzenbuehler & Link, 2014; Livingston, 2013; Pugh, Hatzenbuehler, & Link, 2015). Omdat de maatschappij is ontworpen voor mensen zonder beperking, worden stigmatiserende gedragingen en beleidsvormen die ongelijkheid in stand houden de sociale norm (Livingston, 2013; McCrudden, 1982; Pugh, Hatzenbuehler, & Link, 2015). Dit geldt voor alle gestigmatiseerde groepen, ook voor mensen met een verstandelijke beperking.

Onderzoeksvragen

Onze hoofdvraag is:

Wat werkt om validisme ten aanzien van mensen met verstandelijke beperking terug te dringen?*

* Met validisme bedoelen we discriminatie, marginalisering en stigmatisering van mensen met een beperking (Den Brok-Rouwendaal, 2005; Koster, 2021). Validisme gaat dus om discriminatie ten aanzien van mensen met verschillende typen beperkingen, dus ook een lichamelijke beperking en/of psychische kwetsbaarheid. In dit onderzoek focussen we op mensen met een verstandelijke beperking. In eerder onderzoek van Movisie is gekeken naar hoe validisme te verminderen ten aanzien van mensen met een psychische kwetsbaarheid en mensen met een fysieke beperking.

Onze onderzoeksvragen zijn de volgende:

1. Wat zijn de werkzame mechanismen om bij volwassenen validisme ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking terug te dringen?
2. Wat zijn de werkzame mechanismen om bij kinderen validisme ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking terug te dringen?
3. Onder welke voorwaarden zijn deze mechanismen effectief in het tegengaan van validisme ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking?

Met *werkzame mechanismen* bedoelen we processen die ertoe leiden of eraan bijdragen dat een gewenst effect optreedt. Werkzame mechanismen bieden een verklaring voor de werkzaamheid van interventies. Simpel gezegd geven werkzame mechanismen dus

2 [APA Dictionary of Psychology](#)

antwoord op de vraag: hoe en waarom werkt iets? (Bool, Felten, Rensen, 2019). We kiezen ervoor om ons te richten op werkzame mechanismen, omdat interventies of aanpakken in de praktijk op meerdere mechanismen gebaseerd kunnen zijn. Bijvoorbeeld: een lespakket voor leerlingen kan via het werkzame mechanisme van inleving en empathie bijdragen aan een afname van hun vooroordelen, maar dit kan ook veroorzaakt worden door het werkzame mechanisme van het vergroten van hun kennis. Wanneer we meer zicht krijgen op de werkzame mechanismen kunnen bestaande interventies waar nodig verbeterd worden, maar kunnen ook betere nieuwe interventies ontwikkeld worden.

We kijken bij de vraag naar wat werkt zowel naar kinderen (onderzoeksvraag 2) als naar volwassenen (onderzoeksvraag 1). Want hoewel er nog weinig bekend is over hoe en waarom kinderen negatieve attitudes ontwikkelen ten aanzien van kinderen met een beperking (Beckett, 2009), is het wel duidelijk dat dit het geval is. Zo wordt in een studie van De Boer, Pijl, Minnaert en Post (2014) zelfs gesteld dat Nederlandse kleuters in vergelijking met leeftijdsgenoten in andere landen een opvallend sterke negatieve attitude hebben ten aanzien van kinderen met een beperking.

Onderzoeksmethode

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden hebben we een literatuurstudie gedaan. We hebben gezocht op peer-reviewed artikelen in de (internationale) literatuur. Peer-reviewed houdt in dat de onderzoeken en artikelen zijn beoordeeld door vakgenoten. In de selectie van literatuur is zorgvuldig gekeken naar bewijslast. Dat betekent dat we allereerst hebben gezocht naar reviews en meta-analyses. Ook hebben we gekeken naar onderzoeken met een experimenteel of longitudinaal onderzoeksdesign. Bij longitudinaal onderzoek zijn er over een tijdsperiode verschillende metingen gedaan: zo kan een causaal verband worden gevonden. Hiermee wordt niet alleen duidelijk dat A bijvoorbeeld effect heeft op B, maar ook welke richting dit effect opgaat. Bij experimenteel onderzoek wordt een interventie in de praktijk (veldonderzoek) of in een nagebootste proefsetting ('in het lab') getest op effect. Om na te gaan of het effect van de interventie echt door de interventie komt of door andere toevalligheden, wordt vaak een controlegroep gebruikt waarbij de interventie niet wordt uitgevoerd. Deze zogeheten RCT's (randomised controlled trials) zijn in bewijslast groter dan onderzoeken waarbij geen controlegroep is gebruikt. In dat geval spreken we van een semi-experimenteel onderzoek. Enkele keren hebben we ook kwalitatief onderzoek meegenomen.

De meeste literatuur is gevonden via de zoekmachine Google Scholar. We hebben voornamelijk Engelse zoektermen gebruikt, zoals 'review prejudice ableism'. Ook hebben we specifiek een aantal aanpakken bekeken die bewezen effectief zijn gevonden voor het terugdringen van andere vormen van discriminatie, zoals discriminatie op grond van afkomst, religie, huidskleur of seksuele voorkeur: we zijn nagegaan welke van deze aanpakken ook werken tegen discriminatie op grond van een lichamelijke beperking. We bouwen op deze manier voort op eerdere publicaties van Movisie op dit terrein, zoals

beschreven in het rapport Wat werkt tegen validisme, 'Opgroeien zonder vooroordelen', het 'Wat werkt dossier discriminatie verminderen' en het artikel over het tegengaan van vooroordelen ten aanzien van mensen met een psychische kwetsbaarheid. Dat betekent concreet dat we hebben gezocht naar deze (eerder beschreven) evidence based aanpakken in combinatie met termen die gaan over lichamelijke beperkingen, bijvoorbeeld 'Extended contact effect physical disability' of 'Intergroup contact prejudice physical disability'.

Bij de gevonden relevante literatuur is gekeken welke andere studies geciteerd zijn, waardoor we vervolgens weer andere relevante studies op het spoor zijn gekomen. Dit onderzoek betreft géén systematische review. Dat betekent dat niet kan worden gegarandeerd dat alle relevante literatuur is meegenomen. In totaal (inclusief de studies over discriminatie, vooroordelen of stereotypen in het algemeen of ten aanzien van andere groepen) hebben we meer dan 120 studies geraadpleegd, zowel over vooroordelen en discriminatie verminderen in het algemeen als specifiek ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking.

Opbouw van dit rapport

In hoofdstuk 1 t/m 6 beschrijven we de gevonden werkzame mechanismen om validisme ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking tegen te gaan. We beschrijven steeds eerst het algemene mechanisme om vooroordelen, stereotypen en/of discriminatie tegen diverse groepen te verminderen, zoals dit vanuit de literatuur bekend is. Deze mechanismen zijn bekend uit eerdere onderzoeken van Movisie (zie o.a. het dossier Wat werkt bij het verminderen van discriminatie). Vervolgens beschrijven we vanuit de concrete beschikbare aanwijzingen uit onderzoek hoe dit mechanisme op vergelijkbare wijze werkt als het gaat om het terugdringen van validisme door volwassenen en kinderen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking.

Daarmee geven de hoofdstukken antwoord op onderzoeksvraag 1 en 2. We beschrijven in ieder hoofdstuk ook onder welke voorwaarden deze mechanismen werken (onderzoeksvraag 3). We sluiten het rapport af met een overzichtelijke samenvatting en conclusie.

Positieve ontmoetingen

‘Bekend maakt bemind’. Om vooroordelen te verminderen is een bekende methode om ontmoetingen te organiseren zodat je de mensen leert kennen waar je vooroordelen over had. In dit hoofdstuk beschrijven we in hoeverre deze methode werkt om validisme ten aanzien van mensen met een beperking te verminderen.

1.1 Het algemene werkzame mechanisme

De contacttheorie van Allport (1954) stelt dat vooroordelen afnemen wanneer mensen die van elkaar verschillen (bijvoorbeeld in afkomst) elkaar ontmoeten. Bij positief contact krijgen ze een positiever beeld van de andere persoon. Als die persoon uit een andere groep komt, vormen ze op die manier vaak niet alleen een positiever beeld van deze persoon, maar ook van de hele groep waartoe ze deze persoon rekenen, aldus de theorie van Allport. Deze theorie is door verschillende studies bewezen. In een veel geciteerde en omvangrijke meta-analyse van Pettigrew en Tropp (2006) zijn 515 studies tegen het licht gehouden, met daarin onder meer gerandomiseerde experimenten met een controlegroep. In 94% van de gevallen namen de vooroordelen af door het contact met mensen uit de andere groep. In een review van Paluck en Green (2009) naar wat werkt om vooroordelen te laten verminderen, wordt de contacttheorie genoemd als een van de weinige methoden die op dit punt echt effectief lijkt te zijn. In een review concluderen Dovidio et al. (2011) dat direct ‘persoonlijk’ contact met iemand die een lichamelijke beperking heeft, een positief effect heeft op de afname van vooroordelen en stigma’s ten aanzien van deze persoon. Een gevolg van dit positieve contact is dat je niet alleen positiever gaat kijken naar deze specifieke persoon, maar naar de gehele groep waartoe deze persoon wordt gecategoriseerd (Dovidio et al., 2011).

Contact werkt niet alleen als het de empathie vergroot ten aanzien van ‘de ander’ en de angst ten aanzien van de ‘ander’ vermindert (Pettigrew & Tropp, 2008, Pettigrew et al., 2011).

Contact werkt niet alleen bij volwassenen als het gaat om het tegengaan van vooroordelen, maar ook bij kinderen (zie o.a. Aboud et al., 2012; Tropp & Prenovost, 2008).

1.2 Aanwijzingen dat het werkt voor het tegengaan van validisme onder volwassenen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking

In onderzoek naar mensen met een beperking in het algemeen zien we dat contact-interventies (interventies waarin mensen zonder beperking contact hebben met mensen met een beperking) vaak werken (Castillo & Larson, 2020; Pettigrew & Tropp, 2006). Als we specifiek kijken naar het verminderen van vooroordelen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking, zien we ook positieve resultaten. Uit verschillende cross-sectionele studies zoals van McManus, Feyes en Saucier (2011), van Hall en Minnes (1999), van McConkey (et al. 2021), van Page en Islam, (2015) en Werner (2017) blijkt dat mensen die kwalitatief goed contact hebben met iemand met een verstandelijke beperking, een positievere houding hebben naar deze mensen met een verstandelijke beperking. In een recente studie onder Nederlanders zien we ook dat bekendheid met mensen met een verstandelijke beperking een verband heeft met minder sociale afstand willen houden ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking (Pelleboer-Gunnink, van Weeghel, Embregts, 2021). Bij de studie van Werner (2017) was er echter niet direct een relatie met pro-sociaal gedrag naar mensen met een verstandelijke beperking en ook ging het contact niet gepaard met het verminderen van angst.

Experimentele onderzoeken (onderzoeken waarin getest wordt of de houding van mensen verandert door een interventie) laten over het algemeen positieve resultaten zien. In een kwalitatief onderzoek van Novak, Feyes en Christensen (2011) naar werk, was te zien dat collega's met een verstandelijke beperking beter werden geaccepteerd wanneer men de collega met een verstandelijke beperking had leren kennen en ze samenwerkten aan een gemeenschappelijk doel. In een onderzoek van Nosse en Gavin (1991) werd ook effect gevonden van een contact-interventie, maar de deelnemers verschilden van de controlegroep, dus dat was niet met zekerheid te zeggen. In een interventie van Li & Wu (2019) werden vrijwilligers van de Special Olympics (groot sportevenement met sporters met een verstandelijke beperking) vergeleken met een controlegroep, voor en na afloop van hun deelname als vrijwilliger. Het bleek dat de houding van de vrijwilligers positiever was geworden ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking in vergelijking met de controlegroep. In een onderzoek van May (2012) werd het effect van inclusieve colleges op een universiteit gemeten. Studenten in de experimentele groep volgden gedurende een semester psychologie colleges samen met studenten met een intellectuele beperking. Ze volgden samen lessen, hadden groepsdiscussies en werkten samen aan opdrachten. Ook deelden ze op een forum met elkaar hun ervaringen over het studentenleven (studietips, planningen, sociaal leven en maaltijden). Aan het einde van het semester waren de houdingen in de experimentele groep aanzienlijk positiever dan in de controlegroep.

Resultaten lijken dus meestal positief. In een review concludeert Scior (2011) dat contact-interventies effectief lijken te zijn, maar dat er veel onderzoeken zijn naar contact-interventies waar methodisch veel op is aan te merken (veel cross-sectionele studies) en dat deze vaak niet worden gedaan onder de algemene volwassenen bevolking. In een latere review van Seewooruttun & Scior (2014) wordt opnieuw geconcludeerd dat contact-interventies effectief lijken te zijn om de houding te verbeteren ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking. Maar Seewooruttun & Scior (2014) stellen wel dat de betreffende onderzoeken methodisch gezien nog beter zouden kunnen. Tot slot wordt in een recente systematische review geconcludeerd dat contact-interventies tot de meest effectieve interventies behoren als het gaat om het veranderen van onder meer de houding ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking (Kármán, Szekeres, Papp, 2022). Kortom: hoewel niet alle resultaten even positief zijn, werken contact-interventies meestal om de houding ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking te verbeteren.

1.3 Aanwijzingen dat het werkt voor het tegengaan van validisme bij kinderen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking

Uit een cross-sectionele studie van Georgiadi, Kalyva, Kourkoutas en Tsakiris (2012) komt naar voren dat kinderen op inclusieve scholen – waar kinderen met en zonder beperkingen naar dezelfde school gaan en met elkaar in contact komen – positievere houdingen hebben ten opzichte van kinderen met een verstandelijke beperking, dan

kinderen op niet-inclusieve scholen. Jacques, Wilton en Townsend (1998) toonden in een experimentele studie aan dat kinderen die zes weken lang lessen volgden in groepjes waarin ook kinderen met een milde verstandelijke beperking zaten, positiever scoorden op acceptatie van verstandelijke beperkingen dan kinderen in de controlegroep. Dit positieve effect was vijf weken na afloop van het programma nog steeds zichtbaar. In een review van Dell'Anna, Pellegrini en Ianes (2021) is te zien dat de houding ten aanzien van leerlingen met speciale leerbehoeften – waaronder kinderen met een verstandelijke beperking – positiever is wanneer leerlingen meer contact hebben met kinderen met een beperking. In een eerdere review van Scior (2011), worden ook positieve resultaten genoemd van contact-interventies en het merendeel van het onderzoek betreft hier onderzoek onder kinderen. Dit sluit tevens aan bij een review van Armstrong, Morris, Abraham en Tarrant (2017), die ook stellen dat directe contact-interventies op scholen leiden tot positievere houdingen onder kinderen. Uit een recente meta-analyse en review van McManus, Saucier en Reid (2021) naar de effectiviteit van verschillende interventies om houdingen van kinderen ten opzichte van kinderen met een verstandelijke beperking te verbeteren, komt ook naar voren dat contact-interventies succesvol kunnen zijn in het veranderen van de houdingen van kinderen. Wel stellen zij hierbij een aantal voorwaarden die van belang zijn wil een dergelijke interventie slagen. Deze voorwaarden zullen hieronder nader worden toegelicht.

Er zijn ook een aantal studies die geen positieve resultaten vinden. Zo vindt een cross-sectionele studie van Gannon en McGilloway (2009) geen positieve resultaten van contact tussen kinderen zonder verstandelijke beperking en kinderen met Downsyndroom. Mogelijk spelen allerlei voorwaarden een rol om te zorgen dat contact leidt tot een betere houding, zoals naar voren komt uit de meta-analyse van McManus, Saucier en Reid (2021). Tenslotte is een belangrijke limitatie voor onderzoek naar contact-interventies dat er niet vaak metingen plaatsvinden om het succes van dergelijke interventies op de lange termijn te bepalen. Samengevat kunnen we stellen dat contact-interventies lijken te werken bij het verminderen van validisme ten aanzien van verstandelijke beperkingen, ook bij kinderen, maar wel onder de juiste voorwaarden. Deze voorwaarden bespreken we hieronder.

1.4 Voorwaarden voor effect

Kwaliteit: een goed contact

Uit een cross-sectionele studie van Blundell, Das, Potts en Scior (2016) komt naar voren dat niet contact op zich, maar de kwaliteit van contact bepalend is om de bereidheid om het contact aan te gaan met mensen met een verstandelijke beperking te vergroten. Met name het ervaren van nabijheid in het contact met mensen met een verstandelijke beperking bleek belangrijk te zijn. Ook uit de studie van Page en Islam (2015) komt naar voren dat de frequentie van het contact geen effect heeft, maar de kwaliteit van het contact wel. Gannon en McGilloway (2009) verwijzen zelf naar een Nederlandse studie van Scheepstra, Nakken en Pijl (1999) waaruit bleek dat de helft van de leerlingen met

Downsyndroom door hun klasgenoten wordt genegeerd (zie ook: Inleiding). Al is er dus contact, dat betekent niet dat dit ook een goed contact is. Dat in de studie van Gannon en McGilloway (2009) geen effect werd gevonden van contact met mensen met een verstandelijke beperking komt mogelijk omdat de onderzoekers niet gevraagd hebben naar de kwaliteit van het contact. Contact lijkt namelijk alleen te werken als het gaat om een positief en nabij contact. Dat geldt in het algemeen ten aanzien van contact-interventies: negatief ervaren ontmoetingen vergroten vooroordelen en hebben juist bijzonder veel negatief effect (Graf, Paolini, Rubin, 2014).

Vergroten van zelfvertrouwen

Uit de eerdergenoemde studie van Li & Wu (2019) komt naar voren dat een verklaring voor het feit dat de houding van de vrijwilligers bij de Special Olympics verbeterde, hun toename in zelfvertrouwen was. Het is niet helemaal duidelijk waarom hun zelfvertrouwen toenam, maar als mogelijke verklaring stellen de onderzoekers dat dit kan komen omdat het werken met mensen met een verstandelijke beperking ertoe leidde dat ze positiever gingen reflecteren op hun eigen leven. Daardoor ging het zelfvertrouwen omhoog en werd hun gedrag ook positiever. Dit is in lijn met onderzoek van De Laat, Freriksen en Vervloed (2013) waaruit naar voren kwam dat meer zelfvertrouwen zorgt voor positiever denken en minder negatieve emoties over mensen met een verstandelijke beperking. De achterliggende gedachte is dat wanneer iemand een goede visie heeft over zijn of haar eigen leven, dat het zelfvertrouwen toeneemt en dat mensen daardoor positiever zullen zijn tegenover mensen met een beperking. Voor het succes van contact-interventies kan het daarom van belang zijn om het beeld dat men over hun eigen leven heeft mee te nemen. Mensen die een beter beeld hebben van hun eigen leven en daardoor meer zelfvertrouwen hebben, lijken zich positiever te gedragen naar mensen met een (verstandelijke) beperking. Dit is in lijn met onderzoek naar vooroordelen in het algemeen waaruit blijkt dat wanneer mensen zich inleven in een persoon waar ze vooroordelen over hebben, dit alleen vooroordelen vermindert wanneer zij een positief zelfbeeld hebben (Galinsky & Ku, 2004; Todd & Galinsky, 2014).

Gelijke status

In een systematische review van Kármán, Szekeres en Papp (2022) over volwassenen wordt geconcludeerd dat interventies waarin mensen met een verstandelijke beperking een gelijke status hebben beter werken, dan interventies waarin dit niet het geval is. In de studie van May (2012) volgden studenten met en zonder verstandelijke beperking gezamenlijk colleges en moesten ze samenwerken aan de opdrachten op een gelijkwaardig niveau. Die gelijke status van de studenten wordt specifiek als belangrijke voorwaarde benoemd voor het positieve effect in deze studie. Deze bevinding lijkt ook op te gaan voor kinderen: in de meta-analyse van McManus, Saucier en Reid (2021) wordt tevens geconcludeerd dat gelijke status een belangrijke voorwaarde is bij het creëren van effectieve interventies om houdingen bij kinderen ten opzichte van kinderen met een verstandelijke beperking te verbeteren. Dit is ook in lijn met de algemene theorie over contact van Allport (1954).

Ongestructureerd

Uit de meta-analyse van McManus, Saucier en Reid (2021) onder kinderen komt naar voren dat ongestructureerd contact beter werkt dan gestructureerd contact. Hiermee bedoelen we dat kinderen bijvoorbeeld samen in een klas zitten, maar niet begeleid worden door een volwassene in het samendoen van activiteiten. Volgens de onderzoekers komt dit mogelijk omdat informeel contact het beste werkt. Dit kan dus mogelijk beter tot stand komen binnen ongestructureerd contact.

Meerdere contactmomenten

Er zijn volgens de meta-analyse van McManus, Saucier en Reid (2021) onder kinderen, meerdere contactmomenten nodig voor een effectieve verandering van houding. Dit is in lijn met een studie dat in het algemeen vaker contact hebben met mensen met een beperking gepaard gaat met minder vooroordelen (Vezzali & Capozza, 2011). Een onderzoek van Wiesel en Bigby (2014) benadrukt ook dat herhaald contact tussen buurtbewoners met en zonder verstandelijke beperking ervoor zorgt dat ze elkaar beter leren kennen, waardoor er uiteindelijk positievere banden kunnen ontstaan; van vreemden, naar kennissen, naar vrienden.

Het is duidelijk dat de persoon een verstandelijke beperking heeft

Uit onderzoek is bekend dat de verstandelijke beperking niet altijd vroeg wordt opgemerkt. Het kan jaren duren voordat het gediagnosticeerd wordt (Delahunty et al., 2022). Echter, voor contact om positief effect te hebben op vooroordelen is het belangrijk dat de gestigmatiseerde identiteit van de persoon bekend is (Pettigrew & Tropp, 2006). Hieruit kunnen we afleiden dat als je niet weet dat je contact hebt met iemand met een verstandelijke beperking, dan kan het niet de vooroordelen verminderen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking. Dit zien we terug in onderzoek naar contact met mensen met een psychische kwetsbaarheid: het contact heeft alleen een positief effect op vooroordelen ten aanzien van deze groep wanneer bekend is dat zij een psychische kwetsbaarheid hebben (Vezzali & Capozza, 2011). Alhoewel er dus alleen indirect bewijs is, ligt het voor de hand dat een bekende voorwaarde voor het positieve effect van ontmoeting is dat in het contact met iemand met een verstandelijke beperking het duidelijk wordt dat deze persoon deze beperking heeft.

Meerdere strategieën combineren

Uit de studie van McManus, Saucier en Reid (2021) komt ook naar voren dat de meest effectieve contact-interventies meerdere strategieën omvatten. Zij stellen dat deze bij kinderen het beste werken als ze, naast meerdere contactmomenten, gepaard gaan met de inclusie van kinderen met verschillende soorten beperkingen, ongestructureerd direct en indirect contact bevorderen, gelijke status benadrukken en kinderen zelf actief mee laten doen zonder al te veel te worden beïnvloed door volwassenen. Als laatste stellen zij dat het belangrijk is dat interventies plaatsvinden op scholen en dat kinderen uit zichzelf mee moeten willen doen.

Indirecte vormen van contact

In het vorige hoofdstuk hebben we beschreven dat positieve ontmoetingen zorgen voor minder vooroordelen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking. Door de ontmoeting leer je de ander namelijk echt kennen. Maar iemand met een verstandelijke beperking leren kennen, kan op meerdere manieren gebeuren dan alleen door een 'live ontmoeting'. Het kan ook doordat je elkaar 'via via' leert kennen (via een gemeenschappelijke kennis) of doordat je een karakter van bijvoorbeeld tv leert kennen die een verstandelijke beperking heeft. Hoe en of dat werkt beschrijven we in dit hoofdstuk.

2.1 Het algemene werkzame mechanisme

Niet alleen direct contact maar ook indirect contact kan zorgen voor een afname van vooroordelen op verschillende gronden, zoals afkomst of seksuele voorkeur. In de literatuur worden vaak drie verschillende vormen van indirect contact onderscheiden:

(1) Het weet hebben van een vriendschap: door een vriend te hebben die op zijn beurt weer bevriend is met iemand uit een gestigmatiseerde groep. Dit kan vooroordelen afnemen. Dit heet 'extended contact' en het effect hiervan is aangetoond in diverse studies onder volwassenen (Dovidio et al., 2011; Lemmer & Wagner, 2015; Zhou, Page-Gould, Aron, Moyer & Hewstone, 2019). Dit is ook beschreven in de publicatie *Wat werkt bij het verminderen van discriminatie* (Felten, Taouanza, Broekroelofs, Vijlbrief & Cankor, 2020). Deze aanpak werkt ook bij kinderen (Vezzali, Giovannini & Capozza, 2012; Vezzali et al., 2017; Vezzali et al., 2015), maar echt contact werkt beter (Beelmann & Heine-mann, 2014; Feddes, Noack & Rutland, 2009; Vezzali et al., 2017).

(2) Het zien van een vriendschap: door te zien dat iemand uit de 'eigen' groep bevriend is met iemand uit de groep waarover men vooroordelen heeft, kan vooroordelen doen afnemen. Dit kan 'in het echt', maar ook boeken en (film)beelden zijn een manier om bekend te raken met vriendschappen tussen mensen die verschillen in o.a. afkomst. Dit geheel wordt 'extended contact' genoemd, maar ook wel 'vicarious contact' (Vezzali et al., 2014) en is veel onderzocht onder volwassenen. Maar ook bij kinderen kan dit een effectieve aanpak zijn (Cameron, Rutland, Brown & Douch, 2006).

(3) Indirect contact via media of verhalen. Je leert dan iemand niet 'in het echt' kennen, maar bijvoorbeeld via een verhaal of een tv-serie. Het gaat dan niet om het zien van een vriendschap, maar meer om het leren kennen van een persoon via media. Dit wordt

ook wel de parasociale contacthypothese genoemd (Schiappa, Gregg & Hewes, 2005). Het gaat daarbij om positieve representatie van mensen uit een gestigmatiseerde groep, bijvoorbeeld op tv.

2.2 Aanwijzingen dat het werkt voor het tegengaan van validisme bij volwassenen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking

Er zijn verschillende studies die het effect van indirect contact in de vorm van film hebben onderzocht als het gaat om het veranderen van de houding of het gedrag ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking. Allereerst is er een experimentele studie van Hall en Minnes (1999). In deze studie keken deelnemers naar een tv-serie of een documentaire van 25 minuten waarin een jonge man met Downsyndroom te zien was. Een controlegroep keek naar een tv-serie zonder iemand met Downsyndroom. Uit de studie bleek dat participanten uit de experimentele groep na het bekijken van met name de documentaire, maar ook de tv-serie met iemand met Downsyndroom, meer bereidwilligheid toonden om vrijwilligerswerk te doen met mensen met een verstandelijke beperking. Een andere studie waar een positief resultaat met film werd bereikt, is van Walker en Scior (2013). In deze studie kreeg de ene helft van de deelnemers een korte film te zien over positief contact tussen mensen met en zonder verstandelijke beperking en de andere helft een vergelijkbare film, maar in die laatste film was ook te zien hoe mensen met een verstandelijke beperking werden gediscrimineerd. Dit betrof een zogeheten protest-interventie: een methode waarbij het onrecht wat mensen ervaren als gevolg van stigmatisering wordt toegelicht en een beroep op mensen wordt gedaan om hun overtuigingen bij te stellen. Beide films hadden enig effect direct na afloop, maar ook nog na een maand: onder meer het gevoel van sociale afstand was ook na een maand kleiner dan voorafgaand aan de film. Het effect van de tweede film – de protest-interventie – was daarbij sterker dan die van de eerste film. Gedragsintenties veranderden ook meteen na afloop van de film, maar dat was na een maand weg (Walker & Scior, 2013). Desalniettemin kan geconcludeerd worden dat het bekijken van een korte film over positief contact tussen mensen met en zonder verstandelijke beperking en in het bijzonder over de discriminatie die zij ervaren, kan zorgen voor een verandering van attitude ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking.

Ook in een experimentele studie van Odukoya (2017) werd het effect van een indirecte contact-interventie onder Nigeriaanse internetgebruikers gemeten. De deelnemers deden mee aan een digitale interventie in de vorm van een korte film met educatieve aspecten over mensen met verstandelijke beperkingen. Uit de resultaten blijkt dat de deelnemers in de experimentele groep na afloop positievere houdingen hadden ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking, in tegenstelling tot de controlegroep. Dit positieve effect was ook een maand later bij een controlemoment nog steeds aanwezig.

Maar er zijn niet alleen maar positieve resultaten. In een studie van Lindau, Amin, Zambon en Scior (2018) werden volwassenen van gemiddeld 25 jaar oud (van 18 tot 66 jaar) ingedeeld in 6 willekeurige groepen en 6 van die groepen keken een korte film waarin mensen met een verstandelijke beperking vertellen over hun ervaring met discriminatie en uitsluiting in het publieke domein. Daarnaast deden 4 van de groepen een denkbeeldige contact-interventie. Direct erna en 4 tot 6 weken later werd hun houding gemeten ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking. De film en de tekst alleen leken weinig effect te hebben. Met denkbeeldig contact samen (zie: hoofdstuk 3) bleek het wel effect te hebben.

Een andere studie die geen positief resultaat vond, was van Iacono en collega's (2011). Het ging om een studie naar het effect van film-interventies onder studenten in de gezondheidszorg. In de film stonden de interesses, activiteiten, relaties, gezondheid, sociale behoeften en het alledaagse leven van iemand met een verstandelijke beperking centraal, en niet de beperking zelf. Hoewel de film er wel toe leidde dat bewustwording en kennis over verstandelijke beperkingen toenamen, zagen de onderzoekers geen verandering in *levels* van comfort rondom mensen met een verstandelijke beperking. De deelnemers van het onderzoek voelden zich nog net zo oncomfortabel in hun interactie met mensen met een verstandelijke beperking als voor de interventie.

Desalniettemin wordt in een review van Seewooruttun en Scior (2014) geconcludeerd dat indirect contact zoals via film en fotografie, kan werken om de houding te verbeteren naar mensen met een verstandelijke beperking. Ook in een recente systematische review wordt geconcludeerd dat interventies die een onderdeel hebben gericht op indirect contact, effectief zijn om onder meer de houding te verbeteren ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking (Kármán, Szekeres, Papp, 2022).

Over 'extended contact' en 'vicarious contact' is niets gevonden behalve dan dat uit een review naar cross-sectionele studies (Wang et al., 2021) blijkt dat het hebben van vrienden, familie of collega's die weer bevriend zijn met iemand met een beperking een belangrijk aspect is om zich een positief beeld over deze groep te vormen. Maar dit gaat over mensen met een beperking in het algemeen en zoals dezelfde review aangeeft, is juist de houding ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking bijzonder negatief (Wang et al., 2021).

Samengevat kunnen we stellen dat indirect contact mogelijk een uitkomst kan bieden om validisme bij mensen met een verstandelijke beperking tegen te gaan. Hoewel resultaten laten zien dat het op korte termijn tot positieve resultaten leidt, is er nog te weinig bekend over de manieren waarop indirect contact op de lange termijn kan werken. Bovendien hebben bovenstaande studies met name betrekking op parasociaal contact. Over de mogelijke effecten van extended en vicarious contact in deze context is nog te weinig bekend.

2.3 Aanwijzingen dat het werkt voor het tegengaan van validisme bij kinderen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking

In een studie van Gannon en McGilloway (2009) werd aan schoolkinderen een 10 minuten durende video vertoond over kinderen met Downsyndroom. In de film zie je de kinderen meedoen in de klas. De video ging gepaard met informatie over kinderen met Downsyndroom, onder meer over hun lees- en schrijfvaardigheden. Na het zien van de film was er geen verandering van houding ten aanzien van kinderen met Downsyndroom. De interventie had dus geen effect. Wel kwam uit een review en meta-analyse van Armstrong, Morris, Abraham en Tarrant (2017) naar voren dat kinderen die op school een vicarious contact-interventie hadden gehad, positievere houdingen hadden dan kinderen in een controlegroep. Het ging hierbij om het lezen van verhalen in boeken over vriendschappen tussen kinderen met en zonder een beperking. In de meta-analyse van McManus, Saucier en Reid (2021) werd bewijs gevonden dat video's en boeken waarin kinderen zonder verstandelijke beperking op indirecte wijze contact hadden met kinderen met een verstandelijke beperking, goed werken. Echter hadden media-representaties en boeken die niet zozeer gaan om het leren kennen van een karakter met een verstandelijke beperking maar doceren over verstandelijke beperking – zoals in de studie van Gannon en McGilloway (2009) – geen effect (McManus et al., 2021). Het gaat dus om boekjes met leuke verhalen over vriendschappen tussen kinderen met een beperking en zonder een beperking en niet zozeer om informatie te leren.

2.4 Voorwaarden voor effect

Echtheid werkt nog beter

Uit de studie van Hall en Minnes (1999) komt naar voren dat de documentaire over iemand met Downdyndroom meer positieve impact had dan een tv-serie / tv-drama met daarin een karakter met Downsyndroom. Mogelijk komt dat omdat de documentaire meer als 'echt' wordt gezien. Dit is in lijn met een eerdere studie van Batson, Chang, Orr, Rowland (2002), waaruit bleek dat mensen meer empathie krijgen voor iemand die 'anders' is dan zichzelf wanneer zij denken dat het verhaal wat ze horen over die 'ander', echt is in plaats van fictie. Desalniettemin is in het algemeen ten aanzien van vooroordelen bekend dat ook via fictie empathie kan worden opgeroepen die vooroordelen kan verminderen (Chung & Slater, 2013; Johnson, 2013).

Positieve beelden

Er bestaan veel misvattingen over mensen met verstandelijke beperkingen, met name over hun capaciteiten. Dit draagt bij aan negatieve houdingen. In een literatuurstudie van Scior (2011) wordt dan ook gesteld dat het van belang is om mediabeelden van mensen met verstandelijke beperkingen in een positief daglicht te schetsen en ze te laten zien als mensen van gelijke status. Mensen zijn namelijk gewend om beelden te zien van mensen met beperkingen in de media die medelijden opwekken (Sinson & Stainton, 1990). Medelij-

den creëren werkt echter averechts en leidt niet tot positievere houdingen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking (Bartsch et al., 2018).

Wel onrechtvaardigheid in beeld brengen, niet belerend

Hoewel sommige studies suggereren dat protest-interventies averechts werken, omdat mensen hun gedachten juist minder gaan bijstellen en mogelijk zelfs meer vooroorde-len ontwikkelen als ze worden opgedragen te veranderen (Brehm, 1996; Macrae et al., 1994), bleek in de studie van Walker en Scior (2013) een film met een protest-element wél een sterker effect te hebben op deelnemers. Een fundamentele voorwaarde hiervoor bleek dat de film alleen het onrecht en de discriminatie van de man met een verstan-delijke beperking toelichtte, zonder de kijker te instrueren hoe zij hierop behoorden te reageren, zowel cognitief, emotioneel als gedragsmatig. Het niet-belerende aspect van een interventie met een protest-element is dus van belang.

Denkbeeldig contact

In het vorige hoofdstuk werd duidelijk dat ook via filmpjes of tv-series mensen het gevoel krijgen dat ze iemand leren kennen met een verstandelijke beperking en dat dit hun vooroordelen ten aanzien van deze groep kan verminderen. Een bijzondere en geheel andere variant op contact en ontmoeting met een persoon waar je vooroordelen over hebt, is het doen van een oefening waarin je je alleen inbeeldt dat je een dergelijk contact hebt. In dit hoofdstuk leggen we uit hoe en of dit denkbeeldige contact werkt om vooroordelen of discriminatie te verminderen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking.

3.1 Het algemene werkzame mechanisme

Bij denkbeeldig contact krijg je een opdracht, zoals: 'stel je een aantal minuten voor hoe het is om contact te hebben met iemand die anders is dan jij' (o.a. Turner, Crisp & Lambert, 2007). Het gaat om het inbeelden dat je kort maar goed contact hebt met iemand die bijvoorbeeld homoseksueel is of tot een andere etnische groep behoort dan jij. Door je voor te stellen hoe het is om dit gesprek te hebben en je voor te stellen dat dit gesprek positief verloopt, kun je in enige mate zowel je impliciete als expliciete vooroordelen laten verminderen (Crisp & Turner, 2012; Husnu & Crisp, 2010; Moss-Racusin & Rabasco, 2018). Het is daarbij niet voldoende om alleen aan een persoon uit een gediscrimineerde groep te *denken*; het is cruciaal dat er echt een script wordt doorlopen (Crisp & Turner, 2009). Hiervan zijn ongeveer een week na de interventie effecten gemeten (Loannou, 2019).

Een van de verklaringen waarom denkbeeldig contact werkt, is omdat het beeld van 'de ander' en het zelfbeeld meer gaan overlappen (Moss-Racusin & Rabasco, 2018). Een andere mogelijke verklaring is dat door je een positief contact voor te stellen, gevoelens van angst verminderen waardoor vervolgens vooroordelen afnemen (Turner, Crisp & Lambert, 2007). Nog een andere verklaring is dat mensen door denkbeeldig contact het idee krijgen dat zij een persoon zijn die zich positief gedraagt ten opzichte van mensen die van hen verschillen in bijvoorbeeld afkomst: mensen gaan zichzelf zien als iemand die zich vriendelijk gedraagt naar 'de ander' en gaan dat vervolgens ook meer doen (Crisp & Husnu, 2011). Denkbeeldig contact werkt ook bij kinderen, zo komt naar voren uit de review van Di Bernardo, Vezzali et al. (2017), een meta-analyse van Miles en Crisp (2014) en een review van Skinner en Meltzoff (2019).

3.2 Aanwijzingen dat het werkt voor het tegengaan van validisme bij volwassenen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking

Eén experimentele studie is bekend waarbij denkbeeldig contact op zichzelf staand werd ingezet als methode om houdingen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking te verminderen. Falvo, Capozza, Hichy en Di Sipio (2014) gaven volwassenen in hun studie de opdracht om een positieve interactie in te beelden met een persoon met een verstandelijke beperking. Zij concludeerden dat het inbeelden van positief contact leidde tot een humaner beeld van mensen met een verstandelijke beperking, in vergelijking met een controlegroep. Ook na een maand bleek er nog steeds een positief effect te zijn. Omdat mensen geneigd kunnen zijn een 'out-group' vaker als niet-menselijk te beschouwen, stellen zij dat denkbeeldig contact een geschikte manier is om dit gedrag tegen te gaan.

Uit de studie van Lindau, Amin, Zambon en Scior (2018) komt ook naar voren dat een interventie bestaande uit een tekst en film over de ervaringen van discriminatie van mensen met een verstandelijke beperking, meer effect had als er een onderdeel van denkbeeldig contact aan werd toegevoegd.

Hoewel er dus nog meer onderzoek nodig is, zijn er wel indicaties dat denkbeeldig contact kan werken (in combinatie met andere interventie-methodieken) om validisme tegen te gaan.

3.3 Aanwijzingen dat het werkt voor het tegengaan van validisme bij kinderen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking

In een experimenteel onderzoek van Ginevra et al. (2021) werd onderzoek gedaan naar de effectiviteit van kennisinterventies, denkbeeldig contact-interventies en interventies die kennis en denkbeeldig contact combineren, in het verbeteren van houdingen ten aanzien van (verstandelijke) beperkingen. Basisschoolkinderen werden onderverdeeld in vier groepen: een kennisinterventiegroep, een denkbeeldig contactgroep, een gecombineerde interventiegroep en als laatste een controlegroep. Alle interventies bestonden uit drie sessies waarin iedere keer een andere beperking centraal stond, waaronder een verstandelijke beperking. De kinderen die meededen aan de denkbeeldig contact-interventie kregen de opdracht om positief contact in te beelden met een kind met een verstandelijke beperking. De kinderen die meededen aan de gecombineerde interventie kregen eerst informatie over verstandelijke beperkingen. Daarbij werd aandacht besteed aan wat iemand met een beperking wel of niet kan en hoe de kinderen met elkaar om kunnen gaan, bijvoorbeeld door middel van communicatie, taken makkelijker maken of spelregels vereenvoudigen. Vervolgens kregen ze dezelfde opdracht als de kinderen die alleen de denkbeeldig contact-interventie hadden gedaan. De resultaten van de studie

lieten zien dat zowel kennisinterventies als denkbeeldig contact-interventies op zichzelf staand leiden tot positievere houdingen ten aanzien van kinderen met een verstandelijke beperking, in tegenstelling tot de controlegroep. Het positieve effect was nog sterker bij kinderen die de gecombineerde interventie hadden gevolgd (Ginevra et al., 2021).

Hoewel er geen andere studies zijn gevonden met betrekking tot kinderen, kunnen we stellen dat denkbeeldig contact-interventies effectief zouden kunnen zijn in het verbeteren van de houdingen van kinderen ten aanzien van verstandelijke beperkingen, maar dat een gecombineerde aanpak tot nog betere resultaten kan leiden. Meer onderzoek op dit gebied is echter nog nodig om (lange termijn) effecten aan te kunnen tonen.

3.4 Voorwaarden voor effect

Niet neutraal maar positief

Uit de studie van Lindau, Amin, Zambon en Scior (2018) kwam naar voren dat een neutrale opdracht voor denkbeeldig contact de angst ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking versterkte, terwijl een positief geformuleerde denkbeeldig contact opdracht juist wel zorgde voor een betere houding ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking. Ook Falvo, Capozza, Hichy en Di Sipio (2014) benadrukken het belang van een positieve interactie bij denkbeeldig contact. Doordat deelnemers in hun studie specifiek de opdracht hadden gekregen om een positieve ontmoeting in te beelden, ervoeren zij deze interactie ook als dusdanig en konden ze interessante en (positief) onverwachte karakteristieken van hun ingebeelde gesprekspartner met een verstandelijke beperking benoemen. Ginevra et al. (2021) stellen in hun onderzoek ook dat het belangrijk is om positieve ervaringen in te beelden tijdens een denkbeeldig contact-interventie voor kinderen.

Gecombineerde aanpak

Lindau, Armin, Zambon en Scior (2018) geven aan in hun studie dat de indirect contact-interventie, bestaande uit een film en een tekst over mensen met een verstandelijke beperking, weinig effect had op de houding van de deelnemers ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking. Van een positief effect was wel sprake toen deze opdracht gecombineerd werd met een denkbeeldig contact-interventie. Ook in de studie van Ginevra et al. (2021) wordt beschreven dat het positieve effect van een interventie die kennis en denkbeeldig contact combineert, sterker is dan een interventie waarin deze werkzame elementen op zichzelf staan. Zij stellen dat dit vermoedelijk komt omdat de informatie die kinderen kregen over een beperking ertoe leidde dat ze zich een betere voorstelling konden maken van een kind met een verstandelijke beperking en minder gingen nadenken vanuit stereotypes. Doordat de kinderen ook specifieke informatie hadden gekregen over strategieën die ze direct konden toepassen in het contact met kinderen met een beperking (spelregels aanpassen, communicatietechnieken, etc.), vereenvoudigde dit het denkbeeldig contact.

Inleven en empathie

In de vorige hoofdstukken is beschreven dat diverse vormen van contact – zelfs als het contact denkbeeldig is – kunnen leiden tot minder vooroordelen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking. In dit hoofdstuk gaan we in op een mechanisme dat een van de verklaringen is waarom contact zo goed werkt en dat is inleving en empathie. Doordat mensen elkaar echt leren kennen, kunnen ze zichzelf in de ‘ander’ gaan inleven en verminderen vooroordelen. Maar inleving en empathie hoeft niet alleen via contact tot stand te komen; het kan ook op andere manieren worden bevorderd. In dit hoofdstuk beschrijven we of en hoe inleving en empathie kunnen zorgen voor minder vooroordelen ten aanzien van mensen met een beperking.

4.1 Het algemene werkzame mechanisme

Om vooroordelen te ontkrachten, kun je een bekende en bewezen werkwijze gebruiken om inleving en empathie te bevorderen ten aanzien van mensen die als anders worden gezien. Je inleven in de situatie van een ander leidt tot empathie voor die ander en voor de groep waartoe deze persoon behoort (Batson & Ahmad, 2009; Batson, Chang, Orr & Rowland, 2002; Shih, Wang, Bucher & Stotzer, 2009). Door inleving ga je als het ware meevoelen met de ander of hetzelfde voelen als de ander. Dat noemen we empathie (Batson & Ahmad, 2009).

Empathie kan zich op twee manieren uiten: allereerst kun je hetzelfde voelen als een ander. Dit heet ook wel ‘emotion matching’ of ‘parallele empathie’. Het gaat bijvoorbeeld om plaatsvervangende boosheid of plaatsvervangend verdriet, omdat je de situatie waarin een persoon zich bevindt zo onrechtvaardig of bedroevend vindt (Batson & Ahmad, 2009; Felten et al., 2015). De tweede vorm is ‘empathic concern’. Hier gaat het om een emotionele reactie op een ander die in lijn is met hoe je het welzijn van de ander ervaart. Dus als die ander zich bedroefd, eenzaam of anderszins niet goed voelt, voel jij met die ander mee (Batson & Ahmad, 2009; Felten et al., 2015). Empathie is dus meer de emotionele kant en inleving is meer de cognitieve kant: je stelt je voor hoe het voor die ander is. Het kijken vanuit het perspectief van een ander (dus je cognitief inleven) kan op twee verschillende manieren (Felten et al., 2015). De eerste manier heet ‘imagine-other’: je stelt je dan voor hoe de andere persoon zijn of haar situatie ziet en hoe hij of zij zich voelt als gevolg van die situatie. Je verplaatst je als het ware in de situatie van de ander. De tweede manier is dat jij je kunt voorstellen hoe jij jezelf zou zien als jij in de positie van de ander zat en hoe jij je dan zou voelen. Dit wordt ‘imagine-self’ of ‘perspective-taking’ genoemd (Batson et al., 2002; Batson & Ahmad, 2009). Beide manieren zijn cognitieve vormen van empathie die Batson en Ahmad in hun review (2009) onderscheiden.

Je inleven in een ander levert op zichzelf ook al positieve resultaten op: dit hoeft niet altijd door empathie. Je inleven (zowel 'imagine-other' als 'imagine-self') vermindert namelijk stereotypen op basis van onder andere afkomst (Dovidio et al., 2004) en zorgt voor een positievere houding naar mensen met een andere afkomst dan jijzelf (Vescio, Sechrist, Paolucci, 2003), ten aanzien van transgender personen (Broockman & Kalla, 2016) en ten aanzien van homoseksuelen (Hillman & Martin, 2002).

Het positieve effect kan worden verklaard doordat iemands zelfbeeld gaat overlappen met het beeld van de ander op het moment dat iemand zich inleeft in die ander. Het beeld van de ander en van jezelf komen dichterbij elkaar (Galinsky & Moskowitz, 2000; Galinsky, Ku & Wang, 2005; Todd & Galinsky, 2014; Todd & Burgmer, 2013; Wang, Ku, Tai & Galinsky, 2014).

Empathie is een van de belangrijkste verklaringen over waarom contact ('positieve ontmoetingen') werkt om vooroordelen te verminderen; door contact leer je elkaar kennen en kan je in de ander gaan inleven (Pettigrew & Tropp, 2008).

Verschillende aanwijzingen zijn er dat inleving en empathie ook bij kinderen vooroordelen laat afnemen (Beelmann & Heinemann, 2014; Felten, Broekroelofs & Van de Kamp, 2020).

4.2 Aanwijzingen dat het werkt voor het tegengaan van validisme bij volwassenen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking

Uit een studie van Walker en Scior (2013) komt naar voren dat het kijken naar een korte film over de ervaringen met discriminatie van mensen met een verstandelijke beperking, meer effect heeft dan het kijken van een korte film over enkel positief contact tussen mensen met en zonder een verstandelijke beperking. Een verklaring zou kunnen zijn dat dit komt doordat de empathie toenam met de film met ervaringen met discriminatie. Effecten van empathie kunnen namelijk worden versterkt wanneer deze worden gecombineerd met het aanwakken van gevoelens van onrechtvaardigheid (Dovidio et al., 2004).

Dat empathie zou kunnen werken om vooroordelen te verminderen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking is in lijn met een studie van Mirete, Belmonte, Mirete en García-Sanz (2020) onder Spaanse studenten, waaruit blijkt dat het hebben van meer empathie (in de zin van zorgen hebben over een ander) gepaard gaat met een betere houding ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking. Dit sluit ook aan bij een studie onder Italiaanse studenten, waaruit blijkt dat mensen die minder empathie hebben (in de zin van emoties ervaren als een ander in een moeilijke situatie zit en in de zin van meevoelen met wat een ander voelt), meer vooroordelen hebben ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking (Servidio & Marcone, 2020).

4.3 Aanwijzingen dat het werkt voor het tegengaan van validisme bij kinderen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking

Giagozoglou en Papadaniil (2018) onderzochten de effecten van een storytelling programma met dramatechnieken op de houdingen van kinderen ten aanzien van verstandelijke beperkingen. In het programma werd door de onderzoekers een boek voorgelezen aan de kinderen over een schildpad genaamd Joy met Downsyndroom. In dat verhaal kregen de kinderen veel details te horen over Joy en haar familie, en welke emoties zij allemaal hadden tijdens verschillende situaties. Daarnaast werd gebruik gemaakt van verschillende dramatechnieken om het verhaal te versterken, met als doel om de kinderen te motiveren om na te denken en te praten over het verhaal, en om hun empathie te verhogen. Het idee achter de dramatechnieken, bijvoorbeeld een rolspel, is dat het kinderen onderdompelt in de wereld van de hoofdpersoon, waardoor ze hun oordelen kunnen veranderen doordat ze zich verplaatsen in de ander. De resultaten waren positief. Kinderen die hadden meegedaan aan de interventie hadden een positievere houding over verstandelijke beperkingen en hogere levels van acceptatie dan kinderen die in een controlegroep zaten. De dramatechnieken hadden ertoe geleid dat de kinderen zich beter konden verplaatsen in de gevoelens en gedragingen van Joy (Giagozoglou & Papadaniil, 2018).

Verder hebben we geen studies gevonden die specifiek gebruik maken van een methode om het inlevingsvermogen en de empathie onder kinderen te vergroten ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking. Hoewel de studie van Giagozoglou en Papadaniil (2018) een aanwijzing geeft dat een dergelijke interventie tot positieve resultaten bij kinderen kan leiden, is er dus meer onderzoek nodig om de positieve effecten vast te stellen.

4.4 Voorwaarden voor effect

Gelijkwaardigheid benadrukken

In de studie van Giagozoglou en Papadaniil (2018) beargumenteren zij dat het voor een succesvolle storytelling-interventie bij kinderen van belang is dat de deelnemers een volledig beeld krijgen van de hoofdpersoon met de verstandelijke beperking. Niet alleen werd in hun verhaal benadrukt hoe de hoofdpersoon zich voelde in verschillende situaties, ook werd toegelicht dat iemand met Downsyndroom evengoed behoefte heeft aan vriendschappen en liefde. En dat ook zij hun sterktes en zwaktes hebben, net als alle andere mensen. Door dit te doen wordt het duidelijk voor deelnemers dat iemand met een verstandelijke beperking vergelijkbare emoties en behoeften heeft als mensen zonder een beperking. Dit sluit aan bij bevindingen dat inlevingsvermogen en empathie werken om vooroordelen en stereotypen te verminderen doordat het zelfbeeld van iemand gaat overlappen met de ander op het moment dat hij of zij zich gaat inleven in de ander (Galinsky & Moskowitz, 2000; Galinsky, Ku & Wang, 2005). De positieve

associaties die iemand bij zichzelf heeft, worden dan ook geprojecteerd op de ander, in dit geval iemand met een verstandelijke beperking. Het creëren van dergelijke gevoelens van nabijheid zorgt ervoor dat empathie effectief kan zijn in het veranderen van houdingen. Empathie werkt namelijk niet als het gelijk staat aan het hebben van medelijden met de ander (Bartsch et al., 2018).

Verschillen erkennen

Gelijkwaardigheid benadrukken zodat duidelijk wordt dat mensen met of zonder een verstandelijke beperking gelijkwaardig zijn als persoon en ook soortgelijke ervaringen en emoties kunnen hebben, betekent niet dat er geen rekening moet worden gehouden met de verschillende behoeften die er zijn (Gappmeyer, 2020; Pelleboer-Gunnink, 2020). Uit angst om te stigmatiseren gaan mensen het soms juist vermijden om de labels van een ander te benoemen en te erkennen. Ze willen mensen met een beperking dan niet als 'anders' bestempelen. Maar gelijkwaardigheid is niet hetzelfde als daadwerkelijk gelijk zijn. Juist voor mensen met een (verstandelijke) beperking is het belangrijk dat de verschillen worden erkend. Zij hebben namelijk soms meer hulp nodig en andere behoeften dan iemand zonder een verstandelijke beperking. Juist door de beperking wel te erkennen, je aan te passen aan wat diegene nodig heeft en niet te doen alsof de beperking er niet is, kan iemand beter worden geholpen (Gappmeyer, 2020; Pelleboer-Gunnink, 2020). Daarmee kunnen inleving en empathie juist beter tot hun recht komen. Want als je niet erkent dat iemand meer hulp nodig heeft vanwege een beperking, dan leef je je ook niet daadwerkelijk in de ander in. Verschillen erkennen is dan ook belangrijk om de voorwaarde 'gelijkwaardigheid' tot zijn recht te laten komen.

Beperkt effect virtual reality

Een manier om te proberen inleving en empathie te bevorderen, is om mensen als het ware onder te dompelen in een virtuele werkelijkheid (virtual reality), waarbij je een omgeving via een computer of een serious game simuleert. Olivier, Sterkenburg en Van Rensburg (2019) stelden vast dat het spelen van 'De wereld van EMPA', een online spel met geanimeerde figuren zonder en met een (verstandelijke of meervoudige) beperking bij studenten leidde tot een kleine toename in inleving en empathische gevoelens. De afname van vooroordelen was niet significant. Ook het effect van empathie was gering en tijdelijk. Dat virtual reality een beperkt effect heeft, blijkt ook uit studies over het verminderen van vooroordelen ten aanzien van mensen met een psychische kwetsbaarheid (Felten & Herder, 2020).

Sociale normen

In het vorige hoofdstuk zagen we dat hoewel empathie en inleving bekende mechanismen zijn om vooroordelen te verminderen, er slechts een beperkt aantal studies is gedaan naar of dit ook werkt om vooroordelen te verminderen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking. In dit hoofdstuk kijken we naar een ander zeer veelvuldig onderzocht mechanisme tegen vooroordelen en discriminatie, namelijk sociale normen. We gaan na of en hoe dit werkt om de houding en het gedrag te verbeteren ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking.

5.1 Het algemene werkzame mechanisme

Een sociale norm is de perceptie van mensen van wat typisch of wenselijk is in een bepaalde groep of situatie en deze is sterk van invloed op hoe mensen zich gedragen (Tankard & Paluck, 2016). Het gaat in de eerste plaats om wat gedacht wordt dat andere mensen doen ('descriptive norms'). Ten tweede gaat het om wat gedacht wordt dat andere mensen vinden en wat ze goed- of juist afkeuren ('injunctive norms') (Cialdini et al., 1991). Sociale normen kunnen dus expliciet gemaakt worden of impliciet aanwezig zijn. Om bij een bepaalde groep te horen, neemt men de vooroordelen van de groep over en wijst de vooroordelen af die de groep afwijst (Crandall, Eshleman & O'Brien, 2002).

Zoals in het dossier 'Wat werkt bij het verminderen van discriminatie?' (Felten et al., 2020) beschreven staat, zijn percepties van sociale normen van sterke invloed op mensen omdat veel mensen graag bij een groep willen horen: mensen denken dat zij zich moeten conformeren aan de, door hen waargenomen, norm in een groep. Dit vloeit voort uit de 'social identity theory' van Tajfel & Turner (Brown, 2000), die ervan uitgaat dat mensen ernaar streven om een sociale identiteit te behouden en 'bij de groep' te horen.

Uit onderzoek onder volwassenen blijkt dat wanneer gedacht wordt dat discriminatie volgens de sociale norm niet hoort of niet mag, men in het algemeen probeert om zich minder discriminerend te gedragen ten opzichte van bijvoorbeeld mensen met een donkere huidskleur of homoseksuelen (Blanchard, Crandall, Brigham & Vaughn, 1994; Crandall et al., 2002; Monteith, Deneen & Tooman, 1996). Ook bij kinderen lijkt dit te werken (Cameron et al., 2011; McGuire, Rutland & Nesdale, 2015).

5.2 Aanwijzingen dat het werkt voor het tegengaan van validisme bij volwassenen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking

In een longitudinale studie van Araten-Bergman (2016) en in een cross-sectionele studie van Fraser, Ajzen, Johnson, Hebert en Chan (2011) werd gevonden dat de perceptie van sociale normen van grote invloed is op de intentie om iemand met een beperking aan te nemen. In de longitudinale studie van Araten-Bergman (2016) was daarnaast te zien dat als het daadwerkelijk ging om het aannemen van mensen met een beperking, vooral het beleid van de organisatie relevant was, ofwel welke normen op papier stonden (en niet zozeer de normen die mensen zelf waarnamen). Echter dit ging over beperking in het algemeen en onduidelijk is of dit ook zo specifiek werkt ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking.

Werner en Scior (2016) benoemen het belang van structurele interventies die zich focussen op wet- en regelgeving, massamedia, en beleid van overheid en organisaties. Zij noemen bijvoorbeeld het VN-verdrag Handicap dat duidelijk maakt dat de inclusie van mensen met een beperking een kwestie van mensenrechten is. Het VN-verdrag Handicap kan, net als andere wetgeving die zich richt op de versterking van de positie van mensen met een beperking en het tegengaan van discriminatie, worden gezien als het neerzetten van een sterke sociale norm vanuit een autoriteit.

In het algemeen is bekend dat wetten met name effectief zijn vanwege de sociale norm die ze zetten. Zo stellen Carlsmith, Darley en Robinson (2002) dat het meest krachtige mechanisme van de wet niet zozeer voortkomt uit de dreiging dat men gestraft wordt als men zich er niet aan houdt. Een belangrijker aspect is dat de wet aangeeft wat normaal gedrag is en wat niet. De meeste mensen houden zich aan de wet, niet uit angst voor straf, maar omdat zij zichzelf zien als mensen die zich goed gedragen (Carlsmith et al., 2002). Ook vanuit de Mensenrechten of instituten voor de mensenrechten kan een normerende werking uitgaan (Noh, 2016; Pereira, Monteiro, Camino, 2009.).

Maar heeft het VN-verdrag Handicap zoals bovenstaande overwegingen suggereren daadwerkelijk geleid tot minder validisme ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking? Een sluitend antwoord op deze vraag hebben we in de literatuur niet kunnen vinden. Om het VN-verdrag Handicap in Nederland geldig te maken, is de Wet gelijke behandeling van mensen met een handicap of chronische ziekte aangepast en de Kieswet gewijzigd (zie [VN-verdrag Handicap | Rechten van mensen met een beperking | Rijksoverheid.nl](#)). Duidelijk is dat de positie van mensen met een verstandelijke beperking hierdoor tenminste deels is verbeterd, zo krijgen ze nu bijvoorbeeld assistentie in het stemlokaal (zie [Kunnen mensen met een verstandelijke beperking worden geholpen in het stemlokaal? | Kiesraad.nl](#)). Omdat de Nederlandse ratificatie van het VN-verdrag Handicap nog vrij recent is, ontbreekt nog een wetsevaluatie om de doeltreffendheid en de effecten van de wet in de praktijk te onderzoeken. Deze evaluatie volgt 5 jaar na inwerkingtreding, dus in 2025.

Het VN-verdrag Handicap is, met name in Nederland, nog een redelijk nieuwe wet gezien de Nederlandse ratificatie in 2016. In de VS is de Americans with Disabilities Act (ADA) al ruim 30 jaar oud. Het effect van deze wetgeving tegen discriminatie van mensen met een beperking is daarom wel onderzocht. Wu, Nittrouer, Nguyen, Hebl, Oswald en Frieden (2021) concluderen in hun cross-sectionele studie dat de ADA wel dergelijke positieve resultaten met zich meebrengt voor mensen met beperkingen. In hun studie hebben ze met een afstand van vijf jaar verschillende mensen met een beperking gevraagd zelf de impact van de ADA te beoordelen op verschillende aspecten van hun leven. De positieve resultaten van deze studie moeten wel voorzichtig geïnterpreteerd worden in het licht van dit rapport: alleen minder dan 5% van de respondenten waren respondenten met een verstandelijke beperking. Daarnaast is het aannemelijk dat alleen respondenten met een lichte verstandelijke beperking aan dit onderzoek hebben meegedaan, aangezien ze zelfstandig vragenlijsten moesten invullen. Bovendien werden de respondenten geworven door de sneeuwbalmethode en het netwerk van contacten van de auteurs.

Naast het zetten van sociale normen door wetgeving vinden studies dat sociale normen succesvol verspreid kunnen worden door invloed uit te oefenen via de culturele achtergrond. In deze lijn concluderen Mitter, Ali en Scior (2019) in een systematische review dat de culturele achtergrond van het gezin een grote rol speelt bij de ervaring van stigma van gezinnen met een gezinslid met een verstandelijke beperking. Een kleinere, kwalitatieve studie (13 interviews) bij Koreaanse gezinnen met kinderen met verstandelijke beperkingen in de VS laat zien hoe de kerk hier invloed heeft en hoe gezaghebbers in de kerk een rol kunnen spelen om de acceptatie van de kinderen en hun gezinnen te vergroten (Kang-Yi, Grinker, Beidas, Afha, Russell, Shah, Shea & Mandell 2018).

Onderzoeken op de werkvloer liggen ook in deze lijn: uit een kwalitatief onderzoek van Novak, Feyes en Christensen (2011) naar werk, kwam naar voren dat collega's met een verstandelijke beperking beter werden geaccepteerd wanneer de werkgever of de leidinggevende ondubbelzinnig de inclusie van mensen met een verstandelijke beperking steunde. Dat kan bijvoorbeeld duidelijk worden doordat de collega met een verstandelijke beperking ook wordt uitgenodigd voor algemene bijeenkomsten van het bedrijf en sociale gebeurtenissen. Dat laat ook een andere studie zien waarvoor met 91 deelnemers interviews zijn afgenomen en focusgroepen zijn georganiseerd (Cavanagh, Meacham, Pariona-Cabrera & Bartram, 2021). Werknemers met een verstandelijke beperking hebben een formeel HR-beleid en ondersteuning door hun leidinggevende nodig om validisme op de werkvloer tegen te gaan, zo concludeert ook de studie van Meacham, Cavanagh, Shaw en Bartram (2017).

Er zijn dus indicaties dat het stellen van sociale normen een positieve invloed kan hebben op het beeld over mensen met een verstandelijke beperking, zowel in wet- en regelgeving, organisatiebeleid als in de media. Meer (longitudinale) studies zijn nodig om de effecten van sociale normen stellen te meten.

5.3 Aanwijzingen dat het werkt voor het tegengaan van validisme bij kinderen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking

Kinderen socialiseren in de wereld van volwassenen en komen zo in aanraking met de sociale normen uit hun omgeving. Wel is het aannemelijk dat kinderen pas vanaf een bepaalde leeftijd en cognitieve ontwikkeling gevoelig zijn voor sociale normen. Kennis over sociale normen moet namelijk aangeleerd worden. Het proces van aanpassing en internalisering van sociale normen is een leerproces (Crandall et al., 2002), waar kinderen dan ook toe in staat moeten zijn.

Inclusief onderwijs wordt genoemd als een manier waarop maatschappijen inclusiever kunnen proberen te worden, en daarmee de sociale normen te veranderen, ten aanzien van mensen met een beperking. Het is echter moeilijk om het effect te meten van dergelijke maatregelen, waardoor er vooralsnog geen experimentele studies zijn gedaan die bewijs leveren voor de effectiviteit van dit soort aanpakken (Scior, 2011). Jansen-van Vuuren en Aldersey (2020) noteren in hun review van de literatuur dat er een spanning bestaat in de literatuur of inclusief onderwijs wel of niet positief bijdraagt aan de acceptatie van mensen met een verstandelijke beperking. Inclusief onderwijs lijkt geen panacee te zijn.

De studies die zijn gedaan rondom de specifieke invulling van inclusief onderwijs laten zien dat de rol van de leraar belangrijk is. Zo stellen Schwab, Gebhardt en Huber (2016) in hun studie met ruim 600 kinderen rond de 10 jaar oud vast dat voor de sociale acceptatie van kinderen met Downsyndroom de sociale interactie tussen leraar en leerlingen belangrijk is. Sociale acceptatie werd hier geoperationaliseerd als de vraag of de kinderen naast een klasgenoot met Downsyndroom wilden zitten. Ook Jansen-van Vuuren en Aldersey (2020) identificeren in hun literatuuroverzicht verschillende studies die concluderen dat het gedrag en het taalgebruik van de leraar de sociale acceptatie van kinderen met een verstandelijke beperking beïnvloeden. De leraar moet dus als het ware het goede voorbeeld geven; dit zien we ook als het gaat om discriminatie te verminderen van kinderen op grond van afkomst (Geerlings, Thijs, Verkuyten, 2019).

5.4 Voorwaarden voor effect

Rol van autoriteiten

De onderzochte studies laten zien dat autoriteitspersonen of personen met status een belangrijke rol hebben. Zij beïnvloeden de geldende sociale normen. Zo zijn op de werkvloer leidinggevendens belangrijk, evenals formeel HR-beleid (Novak, Feyes & Christensen, 2011; Meacham, Cavanagh, Shaw & Bartram, 2017; Cavanagh, Meacham, Pariona-Cabrera & Bartram, 2021). In het onderwijs zijn leraren belangrijke personen voor de acceptatie van leerlingen met een verstandelijke beperking (Schwab, Gebhardt & Huber 2016; Jansen-van Vuuren & Aldersey, 2020). Het is aannemelijk dat het niet alleen personen zijn die een sociale norm kunnen beïnvloeden, maar dat dit mechanisme ook werkt bij instanties of organisaties met status, zoals merken of tv-programma's.

Kennis en educatie

In het vorige hoofdstuk hebben we gezien dat het veelvuldig onderzochte mechanisme van sociale normen mogelijk ook werkt tegen vooroordelen en discriminatie van mensen met een verstandelijke beperking via onder meer wetten en verdragen, maar dat meer onderzoek nog nodig is. In dit laatste hoofdstuk focussen we op een geheel ander mechanisme: kennis en educatie. We gaan na of en hoe dit werkt om vooroordelen en discriminatie ten aanzien van mensen met een beperking tegen te gaan.

6.1 Het algemene werkzame mechanisme

Een bekende manier om vooroordelen en stereotypen te verminderen, is het opdoen van kennis, zo wordt beschreven door Broekroelofs, Kros en Felten (2022). Als je bijvoorbeeld meer kennis krijgt over mensen uit andere culturen, ga je hen doorgaans meer respecteren. Dit vloeit voort uit de sociale leertheorie (Hjerm et al., 2018). Dit mechanisme werkt niet alleen bij volwassenen, maar ook bij kinderen en jongeren (Brown & Chu, 2012; Hjerm et al., 2018). De sociale leertheorie stelt dat de kans groter is als iemand meer kennis heeft over een bepaalde groep – en zichzelf ook beter in staat acht om met deze groep om te gaan, als ze meer educatie hebben genoten (Stroebe & Insko, 1989). Educatie kan ook een rol spelen in het vergroten van de acceptatie van mensen die als anders worden gezien. Dit komt doordat educatie ertoe kan leiden dat iemands eigen onzekerheden afnemen en dat leidt tot een afname van het projecteren van de eigen tekortkomingen op een ander. Bovendien nemen gevoelens van autoriteit ten aanzien van een ‘mindere’ groep hiermee af (Ashmore & Del Boca, 1981; Palmore, 1990; Stroebe & Insko, 1989).

6.2 Aanwijzingen dat het werkt voor het verminderen van validisme bij volwassenen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking

In de samenleving is kennis over verstandelijke beperkingen nog steeds beperkt (Mencap, 2008; Scior, 2011). Dit is zorgelijk omdat een tekort aan kennis is gelinkt aan negatieve houdingen en meer stigmatisering ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking (Myers, Ager, Kerr, & Myles, 1998; Scior, 2011). Onderzoek toont aan dat er nog veel misvattingen zijn over verstandelijke beperkingen (Scior, 2011).

Uit een systematische review van Wang, Xu, Han, Chen, Jiang en Ni (2021) naar cross-sectionele studies blijkt dat hoe meer correcte en positieve kennis mensen hebben over

(alle typen) beperkingen, hoe groter de kans is dat ze een positieve houding hebben ten opzichte van mensen met een beperking. Maar zoals deze review ook aantoonst, is de houding ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking negatiever dan ten aanzien van mensen met een fysieke beperking (Wang et al., 2021). Als we specifiek kijken naar verstandelijke beperking, lijkt het erop dat meer kennis hebben over verstandelijke beperkingen niet altijd leidt tot een positievere houding ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking in vergelijking met mensen die aangeven minder kennis te hebben, zo blijkt uit een cross-sectionele studie van McManus, Feyes en Saucier (2011). Hieruit kwam naar voren dat niet het hebben van meer kennis en geregeld contact met mensen met een verstandelijke beperking leidt tot positievere houdingen, maar de kwaliteit van dat contact.

In een recente systematische review concluderen Kármán, Szekeres en Papp (2022) dat interventies die alleen gericht zijn op het vergroten van kennis minder effectief zijn. Zij stellen dat de toevoeging van (indirecte) contactmomenten in combinatie met kennisinterventies effectiever kunnen zijn.

In een review over kennis-interventies concluderen Seewooruttun en Scior (2014) dat educatie kan werken om kennis te vergroten en soms ook om attitudes te veranderen. Zo was er één studie waarbij studenten een programma van 13 weken volgden waarin zij colleges kregen over beperkingen, en specifiek het Downsyndroom. De studenten hadden na afloop meer kennis over het Downsyndroom, en positievere houdingen ten opzichte van inclusieve educatie en beperkingen in het algemeen (Campbell, Gilmore, & Cuskelly, 2003). Uit een vignettenstudie van MacDonald en MacIntyre (1999) kwam naar voren dat het veranderen van het label/de naam van een verstandelijke beperking niet leidt tot positievere houdingen. Wel suggereerden zij dat alleen al korte educatieve informatie kan leiden tot positieve houdingen. Andere studies focusten zich op het effect van trainingen op politieagenten en op professionals die werken met mensen met een verstandelijke beperking. Deze trainingen hadden een positieve invloed op het vergroten van kennis en in sommige gevallen ook het veranderen van houdingen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking.

Hoewel bovenstaande studies positieve effecten omschrijven, stellen Seewooruttun en Scior (2014) echter wel dat deze met de nodige voorzichtigheid dienen te worden beschouwd, gezien de meeste studies gebruik hebben gemaakt van kleine gelegenheidssteekproeven en er weinig controles na de interventies hebben plaatsgevonden. Doordat de resultaten betrekking hebben op een groep die voor de onderzoekers makkelijk voor handen lag, zijn de resultaten niet te generaliseren naar het algemene publiek. Ook Werner en Scior (2016) beamen dat, hoewel kennisinterventies een positief effect kunnen hebben, de effecten ervan op het verminderen van stigma vaak van korte duur zijn en dat contactinterventies effectiever kunnen zijn.

Uit een studie van Hunt en Hunt (2004) komt naar voren dat een presentatie van een uur met daarin kennis over verschillende vormen van beperkingen, leidt tot meer kennis en een betere houding onder werknemers ten aanzien van mensen met een beperking. Maar hierbij is geen onderscheid gemaakt in het type beperking.

Concluderend kunnen we stellen dat er indicaties zijn dat deze interventies een positief effect kunnen hebben op de kennis die mensen hebben over verstandelijke beperkingen, maar dat er nog te weinig bewijs is dat deze ook effectief zijn – op de lange termijn – in het verbeteren van houdingen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking.

6.3 Aanwijzingen dat het werkt voor het verminderen van validisme bij kinderen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking

De gevonden studies over kinderen combineren kennis en educatie met andere werkzame mechanismen.

Uit een experimentele studie van De Boer, Pijl, Minnaert en Post (2014) komen positieve resultaten naar voren waar het kinderen in de kleuterklas betreft. De interventie duurde drie weken, en gedurende die tijd kregen de kinderen twee lessen per week over zowel (ernstige) fysieke als verstandelijke beperkingen. Het doel van de interventie was om de kennis te vergroten van de kinderen ten aanzien van een beperking en om het effect hiervan op hun houdingen te meten. Tijdens de lessen kregen de kinderen door middel van verhaalboeken, filmpjes en waargebeurde verhalen kennis aangereikt over de beperking(en) en de invloed hiervan op het dagelijkse leven van degene met een beperking. Na afloop van de interventie was hun houding positiever dan de houding van de kinderen die niet hadden meegedaan aan de interventie. Maar op de lange termijn was er geen effect zichtbaar. Ook bij kinderen in de basisschoolleeftijd was geen effect te zien van de verhalen die de bedoeling hadden om de kennis over kinderen met een beperking te vergroten (De Boer et al., 2014). Deze interventie kan echter ook beschouwd worden als een interventie van ‘indirect contact’ en niet zozeer als een kennisinterventie.

In een experimentele studie van Nota, Ginevra en Soresi (2018) werd een educatief interventieprogramma getest op scholen. De kinderen in de experimentele groep volgden een programma van tien weken waarin zij wekelijks twee uur durende sessies kregen aangeboden, waarin zij kennis opdeden over verstandelijke beperkingen, hoe ze de sterktes en zwaktes van hun klasgenoten met verstandelijke beperkingen konden herkennen, hulp konden bieden wanneer nodig, en vriendschappelijke relaties met elkaar opbouwden. Na afloop bleken de kinderen die het programma hadden gevolgd positievere houdingen te hebben ten aanzien van hun klasgenoten met verstandelijke beperkingen dan de kinderen in de controlegroep. De onderzoekers stellen dat het bieden van

kennis – met de nadruk op wat iemand met een verstandelijke beperking wél kan – had bijgedragen aan deze positieve verandering. De controle vond echter een paar weken na afloop van het programma plaats, waardoor er geen informatie is over de lange termijn effecten van de interventie. Daarnaast bevat deze interventie niet alleen een kenniscomponent, maar ook een contactelement. Hierdoor is het moeilijk vast te stellen welke van de twee methodieken de meeste impact heeft gehad.

Rilotta en Nettelbeck (2007) onderzochten de effecten van een trainingsprogramma op de houdingen van kinderen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking. De kinderen volgden acht trainingen waarbij kennis en contact werden gecombineerd. Na afloop bleken de kinderen die de training hadden gevolgd positievere houdingen te hebben ontwikkeld dan kinderen die geen training hadden ondergaan. De onderzoekers evalueerden de effecten nogmaals acht jaar later, en daaruit bleek dat degenen die de training hadden gevolgd nog altijd positievere houdingen hadden ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking dan degenen die geen training hadden gehad. Dit is, voor zover bekend, de enige studie die een lange termijn effect laat zien. Hierbij zijn echter een paar kanttekeningen, namelijk dat het hier niet om kennis alleen gaat, maar om de combinatie van kennis met contact. Wel is het indicatief dat kennis een belangrijke rol kan spelen bij het beïnvloeden van de houdingen van kinderen. Daarnaast geven de onderzoekers aan dat de training niet effectief is als deze van korte duur is. Kinderen die slechts drie sessies hadden gevolgd, hadden geen positievere houding ontwikkeld. Of kennis en educatie dus effectief is voor kinderen is niet vast te stellen, omdat dit type mechanismen alleen is gevonden in combinatie met andere mechanismen.

6.4 Voorwaarden voor effect

Lange termijn interventies

Rilotta en Nettelbeck (2007) trekken in hun studie de effecten van kortdurende trainingen in twijfel. Zij vonden met hun trainingsprogramma geen effect wanneer kinderen slechts drie keer hadden meegedaan. Na het volgen van acht trainingen waren er wel positieve houdingen ten aanzien van kinderen met een verstandelijke beperking ontstaan. Ook Kármán, Szekeres en Papp (2022) benadrukken in hun review dat lange termijn interventies effectiever lijken te zijn dan korte termijn interventies.

Niet alleen kennis, maar ook contact

In bovengenoemde studies is meermaals naar voren gekomen dat kennisinterventies effectief kunnen zijn, maar positievere resultaten worden behaald wanneer contact ook een rol speelt in de interventie. Dit wordt toegepast door zowel Rilotta en Nettelbeck (2007) als door Nota, Ginevra en Soresi (2018) en beiden studies behaalden positieve resultaten, waar sommige bovenstaande studies die enkel kennis probeerden te bevorderen dit niet voor elkaar kregen. Dit is in lijn met de bevindingen van Kármán, Szekeres en Papp (2022) en Werner en Scior (2016), die stellen dat het toevoegen van een contactelement effectiever kan zijn dan kennis alleen.

Focus op wat iemand wel kan

In de studie van Nota, Ginevra en Soresi (2018) wordt benadrukt dat zij in hun kennisinterventie niet alleen aandacht schonken aan wat verstandelijke beperkingen zijn, maar vooral ook op wat kinderen met deze beperkingen wél kunnen en hoe kinderen zonder beperkingen daar rekening mee kunnen houden. Dit leidde tot positieve resultaten.

Scior (2011) concludeert in haar review tevens dat mensen vaak onvoldoende bekend zijn met verstandelijke beperkingen in het algemeen, en dat misvattingen over wat iemand met een verstandelijke beperking wel of niet kan, leidt tot negatievere houdingen. Dit suggereert dat het van belang kan zijn dat mensen worden geïnformeerd over de verscheidenheid van verstandelijke beperkingen, en dat er wordt benadrukt wat deze mensen allemaal wél kunnen.

Samenvatting

In het hiernavolgende schema zijn de uitkomsten te vinden die als samenvatting dienen voor de werkzame mechanismen die in voorgaande hoofdstukken zijn toegelicht. We spreken van duidelijk bewijs als er door ons meerdere experimentele studies met een RCT-design (en mogelijk daarnaast ook cross-sectionele studies) en/of longitudinale studies gevonden zijn, die aantonen dat het mechanisme leidt tot minder vooroordelen en/of minder discriminatie ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking. Het kan uiteraard ook gaan om meta-analyses of reviews over dit type studies. We spreken van beperkt bewijs als slechts één studie met een RCT-design of slechts één longitudinale studie is gevonden (die een duidelijk positief resultaat laat zien) eventueel in combinatie met cross-sectionele studies. We spreken van zeer beperkt bewijs als er alleen cross-sectionele studies of experimentele studies zonder RCT-design zijn gevonden. Zeer beperkt bewijs betekent niet noodzakelijkerwijs dat het mechanisme niet werkzaam kan zijn om validisme tegen te gaan. Het laat vooral zien dat er nog meer onderzoek naar het mechanisme gedaan moet worden voor een sterkere bewijslast.

Mechanisme	Uitleg van het mechanisme	Bewijs dat het werkt bij volwassenen	Bewijs dat het werkt bij kinderen	Belangrijke voorwaarden
Contact	Een positief contact met een persoon met een verstandelijke beperking	Duidelijk bewijs	Duidelijk bewijs	1. Kwaliteit: een goed contact 2. Vergroten zelfvertrouwen 3. Gelijke status 4. Ongestructureerd 5. Meerdere contactmomenten 6. Meerdere strategieën combineren

[vervolg tabel >](#)

Mechanisme	Uitleg van het mechanisme	Bewijs dat het werkt bij volwassenen	Bewijs dat het werkt bij kinderen	Belangrijke voorwaarden
Indirect contact	<i>Extended contact:</i> weten dat iemand die jij kent contact heeft met iemand met een verstandelijke beperking <i>Vicarious contact:</i> zien dat iemand die jij kent contact heeft met iemand met een verstandelijke beperking <i>Parasociaal contact:</i> iemand leren kennen via media die een verstandelijke beperking heeft	Duidelijk bewijs voor parasociaal contact Studies ontbreken voor extended en vicarious contact	Zeer beperkt bewijs voor vicarious en parasociaal contact Studies ontbreken voor extended contact	1. Echtheid 2. Positieve beelden 3. Wel onrechtvaardigheid in beeld brengen, niet belerend
Denkbeeldig contact	Je levendig en in detail voorstellen dat je een prettige ontmoeting hebt met iemand met een verstandelijke beperking	Beperkt bewijs	Beperkt bewijs	1. Niet neutraal, maar positief 2. Gecombineerde aanpak
Inleving en empathie	Jezelf verplaatsen in een persoon met een verstandelijke beperking, je voorstellen hoe de persoon zich voelt, meevoelen met de persoon of compassie ervaren met een persoon met een verstandelijke beperking	Beperkt bewijs	Beperkt bewijs	1. Gelijkwaardigheid benadrukken 2. Verschillen erkennen 3. Beperkt effect 'virtual reality'
Sociale normen stellen	Duidelijk maken dat validisme niet door de beugel kan	Zeer beperkt bewijs	Zeer beperkt bewijs	1. Rol van autoriteiten
Kennis en educatie	Informatie verschaffen over mensen met een verstandelijke beperking	Zeer beperkt bewijs	Zeer beperkt bewijs	1. Lange termijn interventies 2. Niet alleen kennis, ook contact 3. Focus op wat iemand wel kan

Conclusies

Mensen met een verstandelijke beperking krijgen op tal van manieren te maken met vooroordelen, stereotype beelden, stigmatisering en discriminatie. We spreken van een verstandelijke beperking als iemand een IQ heeft van maximaal 75. Daarbij kunnen we onderscheid maken tussen mensen met een lichte, matige en ernstige verstandelijke beperking.

Een overkoepelende term voor de vormen van stigmatisering, marginalisering en discriminatie tegen mensen met een beperking is 'validisme'. De manieren waarop mensen met een verstandelijke beperking in aanraking komen met validisme kan verschillende vormen aannemen. Zo kan het bijvoorbeeld gaan om vooroordelen die worden geuit binnen persoonlijke contact momenten, maar ook om discriminatie door middel van uitsluiting door instanties en werkgevers. Binnen de internationale wetenschap wordt al jaren onderzoek gedaan naar hoe validisme terug te dringen en te voorkomen. Het doel van dit rapport is om deze kennis in kaart te brengen, zodat deze waar wenselijk en nodig ingezet kan worden in de Nederlandse praktijk om discriminatie van mensen met een verstandelijke beperking tegen te gaan en te voorkomen.

We hebben voor dit onderzoek meer dan 120 studies bekeken. Het betreft echter geen systematische review, dus mogelijk hebben we studies gemist. De gevonden studies leveren interessante uitkomsten op, waarmee we antwoord kunnen geven op de onderstaande onderzoeksvragen.

De hoofdvraag van dit rapport is: *Wat werkt om validisme ten aanzien van mensen met verstandelijke beperking terug te dringen?*

De deelvragen van het onderzoek zijn:

1. Wat zijn de werkzame mechanismen om bij volwassenen validisme ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking terug te dringen?
2. Wat zijn de werkzame mechanismen om bij kinderen validisme ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking terug te dringen?
3. Onder welke voorwaarden zijn deze mechanismen effectief in het tegengaan van validisme ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking?

In een notendop kan worden geconcludeerd dat in ieder geval echt contact werkt om validisme ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking te verminderen, ofwel een positieve ontmoeting met iemand met een verstandelijke beperking. Er is duidelijk bewijs dat dit zowel onder kinderen als onder volwassenen vooroordelen vermindert.

Na echt contact, is er het meeste bewijs voor film en andere media waarin volwassen kijkers een karakter leren kennen met een verstandelijke beperking. Mogelijk werkt dit ook voor kinderen, maar dat is nog te weinig onderzocht.

Inleving en empathie, denkbeeldig contact (je indenken dat je een positieve ontmoeting hebt met iemand met een beperking) en sociale normen kunnen mogelijk ook effect hebben, maar de aanwijzingen daarvoor zijn nog minimaal.

Kennis en educatie (dus informatie bieden) lijkt vooral belangrijk in combinatie met andere type aanpakken zoals contact.

Onderzoeksvraag 1: **Wat zijn de werkzame mechanismen om bij volwassenen validisme ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking terug te dringen?**

Uit meerdere onderzoeken komt naar voren dat *direct contact* (iemand leren kennen met een verstandelijke beperking) positief bijdraagt aan het verminderen van vooroordelen en discriminatie ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking. Het gaat daarbij om het écht leren kennen van een persoon met een verstandelijke beperking door middel van kwalitatief goed contact. Uit de gevonden literatuur blijkt dan ook dat contact een van de meest effectieve methoden lijkt te zijn om validisme te bestrijden.

Uit diverse studies komt ook duidelijk bewijs naar voren dat *indirect contact* tussen mensen met en zonder een verstandelijke beperking kan werken bij het verminderen van validisme. Het gaat hierbij dan wel specifiek om *parasociaal contact* (iemand met een verstandelijke beperking leren kennen via de media). Daarbij leren mensen iemand 'in het echt' kennen via verhalen in films, documentaires of tv-series. Voor de andere twee vormen van indirect contact, namelijk *extended contact* (weet hebben van een vriendschap tussen iemand met en zonder een verstandelijke beperking) en *vicarious contact* (het zien van contact tussen iemand met en zonder een verstandelijke beperking), is onvoldoende bewijs gevonden of dit kan werken bij het verminderen van validisme onder volwassenen. Om de effecten van deze twee vormen van indirect contact aan te tonen, is meer onderzoek nodig.

Een mogelijk ander werkzaam mechanisme dat kan bijdragen aan het verminderen van vooroordelen en discriminatie is *denkbeeldig contact*: je levendig en in detail voorstellen dat je een prettige ontmoeting hebt met iemand met een verstandelijke beperking. Hiervoor is maar één experimentele studie gevonden waarin denkbeeldig contact op zichzelf staand werd getest. Hierdoor is het bewijs voor dit mechanisme voornamelijk beperkt. Uit deze studie kwam echter wel naar voren dat het inbeelden van een positief contact met mensen met een verstandelijke beperking tot positieve resultaten leidde. Door het inzetten van denkbeeldig contact werden mensen met een verstandelijke beperking minder gezien als iemand uit een 'out-group', waardoor het beeld over deze mensen humaner werd. Ook hier is meer onderzoek nodig om de effecten van dit mechanisme beter te onderbouwen.

Eventueel kan ook het bevorderen van *het inlevingsvermogen en vergroten van empathie* een bijdrage leveren aan het verminderen van validisme ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking. Door je in te leven in de situatie van een persoon met een verstandelijke beperking en mee te gaan voelen met diegene, kunnen houdingen ten opzichte van deze mensen verbeteren. Hoewel er in een aantal studies indicaties zijn gevonden dat inleven en empathie kunnen bijdragen aan het verminderen van vooroordelen, is wetenschappelijk onderzoek op dit gebied ook nog beperkt. Meer onderzoek is wenselijk.

Sociale normen stellen kan mogelijk ook positief werken bij het tegengaan van stigma en discriminatie tegen mensen met een verstandelijke beperking. Bij sociale normen stellen gaat het over de perceptie van mensen over wat typisch of wenselijk gedrag is binnen een bepaalde groep of situatie. Onderzoeken over sociale normen stellen in de context van verstandelijke beperkingen zijn nog beperkt. Er zijn wel signalen waaruit blijkt dat het stellen van een norm door een autoriteit tot positieve resultaten kan leiden, bijvoorbeeld wanneer een leidinggevende op de werkvloer inclusie van mensen met een beperking steunt. Ook verdragen en wetten kunnen helpen. Echter is meer uitgebreid onderzoek nodig naar de rol van sociale normen in het tegengaan van validisme.

Als laatste is er voor de werking van het mechanisme *kennis en educatie* ook nog weinig onderbouwing. Er zijn wel een aantal studies gedaan die wat positieve resultaten benoemen, waarbij het vergroten van kennis heeft geleid tot positievere houdingen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking. Echter laten deze studies ook zien dat het effect vaak van zeer korte duur is. Daarnaast wordt in onderzochte interventies meestal niet alleen kennis ingezet, maar ook contact (dat lijkt ook een goede combi), in het bijzonder voor kinderen is daarom moeilijk vast te stellen wat specifiek het effect is van kennis. Er wordt door onderzoekers dus vaak verondersteld dat kennis vooral werkt in combinatie met andere aanpakken zoals contact. Er is meer langdurig, experimenteel onderzoek gewenst op dit gebied, zeker onder kinderen.

Onderzoeksvraag 2: Wat zijn de werkzame mechanismen om bij kinderen validisme ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking terug te dringen?

Contact werkt ook bij kinderen goed in het verminderen van vooroordelen en discriminatie ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking. Met name directe contactinterventies op scholen kunnen een positieve bijdrage leveren aan het veranderen van de houdingen van kinderen.

Er is slechts zeer beperkt bewijs gevonden dat *indirect contact* in de vorm van parasociaal of vicarious contact kan werken bij het verminderen van validisme onder kinderen. Voor extended contact is helemaal geen bewijs gevonden. Ook spreken sommige studies elkaar tegen, omdat er in de ene studie wel bewijs wordt gevonden voor parasociaal contact, en in een andere weer niet. Meer onderzoek op dit gebied is wenselijk om het effect van het mechanisme op de houdingen van kinderen beter inzichtelijk te maken.

Mogelijk kan *denkbeeldig contact* goed werken om houdingen van kinderen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking positief te veranderen. Echter is ook voor kinderen slechts één experimenteel onderzoek uitgevoerd waarin het effect van denkbeeldig contact werd getest. Daaruit kwam naar voren dat denkbeeldig contact op zichzelf staand tot positievere houdingen leidde. In combinatie met een kennisinterventie was dit effect nog sterker. Dit signaal is positief, maar meer onderzoek is zeer gewenst om de (lange termijn) effecten van een dergelijke interventie vast te stellen.

Ook *inleven en empathie* kan mogelijk een goede uitkomst bieden om validisme bij kinderen tegen te werken. Het bewijs hiervoor is nog beperkt aangezien er maar één experimentele studie is gevonden. Door middel van verhalen en drama technieken leerden de kinderen zich beter in te leven in de ervaringen en gevoelens van iemand met een verstandelijke beperking. Dit leidde tot een positievere houding en een hogere mate van acceptatie ten aanzien van mensen met verstandelijke beperkingen. Hoewel de uitkomsten van dit onderzoek hoopvol zijn, geldt ook hier weer dat meer onderzoek nodig is om de effecten van denkbeeldig contact te meten.

Op de vraag of *sociale normen* kunnen werken om validisme bij kinderen tegen te gaan is het vooralsnog lastig om antwoord te geven. Er zijn indicaties dat sociale normen stellen, bijvoorbeeld door middel van inclusief onderwijs en het gedrag en taalgebruik van een leraar, een positieve invloed kan hebben op de houding van kinderen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking. Er zijn echter nog geen experimentele studies gedaan op dit gebied, waardoor de effecten vooralsnog onduidelijk zijn.

Voor het effect van *kennis en educatie* is bewijs gevonden dat het kan werken om vooroordelen en/of discriminatie bij kinderen ten aanzien van mensen met verstandelijke beperkingen tegen te gaan. Meerdere experimentele onderzoeken tonen aan dat het

leren over wat een verstandelijke beperking is, welke invloed dit heeft op het leven van de persoon met de beperking en hoe kinderen een leeftijdsgenoot met een verstandelijke beperking kunnen helpen, leidt tot positievere houdingen. Wel is het zo dat er meer onderzoek nodig is waaruit het bewezen effect ook op de lange termijn standhoudt. Bovendien worden kennisinterventies bij kinderen vaak toegepast in combinatie met andere methoden (contact). Dat maakt het lastig om vast te stellen welke methodiek het meest effectief is. Kennis moet echter op een bepaalde manier worden overgedragen aan kinderen en daarbij werken verschillende contactmethoden wellicht beter dan kennisoverdracht via een college/presentatie zoals dat bij volwassenen kan.

Onderzoeksvraag 3: **Onder welke voorwaarden zijn deze mechanismen effectief in het tegengaan van validisme ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking?**

Een essentiële voorwaarde voor *contact* is dat het moet gaan om kwalitatief goed contact. Het moet dus gaan om een positieve interactie waarbij gevoelens van nabijheid worden bevorderd. Hoewel meerdere contactmomenten ook wenselijk zijn (met name onder kinderen), speelt de kwaliteit van het contact een belangrijke rol. Wat daarbij ook van belang is, is dat mensen elkaar binnen het contact als gelijke beschouwen. Daardoor ontstaat er een beter beeld van de ander, en kunnen vooroordelen afnemen. Een andere voorwaarde voor het positieve effect van contact is dat mensen die het contact aangaan met iemand met een verstandelijke beperking over zelfvertrouwen beschikken. Het is daarom aan te raden om te werken aan het vergroten van zelfvertrouwen, alvorens men het contact aangaat. Tevens is een belangrijke voorwaarde voor contact dat degene zonder verstandelijke beperking die het contact aangaat, weet heeft van de verstandelijke beperking van de ander. Tot slot: voor kinderen kan het met name effectief zijn om het contact ongestructureerd te laten verlopen, dus bijvoorbeeld niet onder begeleiding van een volwassene activiteiten uitvoeren. Ook werkt contact vooral bij kinderen goed als het wordt gecombineerd met andere interventie methodieken.

In het *indirecte parasociale contact* helpt het als de persoon met een verstandelijke beperking die voorkomt in een film, documentaire of tv-serie wordt gezien als 'echt'. Wanneer mensen denken dat het verhaal dat ze zien over iemand met een beperking echt is, dan bevordert dit de empathie die ze voelen voor de ander. Met name documentaires zijn hiervoor goed geschikt. Ook van belang is dat de persoon met een verstandelijke beperking in een positief daglicht wordt gezet om medelijden wekken te voorkomen. Dat werkt namelijk averechts. Als laatste geldt ook dat de media niet belerend moeten zijn naar de kijker toe over hoe zij zich dienen te voelen of gedragen ten opzichte van iemand met een verstandelijke beperking. Belangrijker is dat een kijker kennis kan maken met de leefwereld van iemand met een beperking, zonder daar instructies voor het eigen gedrag bij te ontvangen.

Cruciaal voor een positief effect van *denkbeeldig contact* is dat volwassenen en kinderen zich focussen op een positief contact tussen henzelf en een persoon met een verstandelijke beperking. Een neutraal contact inbeelden, kan namelijk averechts werken en angst ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking juist vergroten. Denkbeeldig contact lijkt ook goed te werken wanneer het wordt toegepast in combinatie met andere aanpakken, bijvoorbeeld met kennis of indirect contact.

Voor de werking van *inleven en empathie* is het van belang dat er wordt gefocust op de gelijkwaardigheid tussen mensen met en zonder een verstandelijke beperking. Hierdoor wordt duidelijk dat mensen met een verstandelijke beperking soortgelijke emoties en behoeften hebben als iemand zonder beperking en kunnen vooroordelen verminderen. Inleven en empathie werkt namelijk niet wanneer het gelijk staat aan medelijden hebben. Wel is het belangrijk om niet te vergeten dat elkaar als gelijke beschouwen en behandelen niet betekent dat er geen sprake is van verschillende behoeften. Mensen met een verstandelijke beperking hebben soms meer hulp nodig dan een ander. Het is belangrijk dat die behoeften wel erkend worden. Daarmee kunnen inleven en empathie juist beter tot hun recht komen. Tot slot: 'virtual reality' lijkt niet de beste manier om inleving te bevorderen, hier lijkt weinig effect van te zijn.

Het effect van *sociale normen* stellen lijkt met name positief te zijn wanneer autoriteitspersonen of personen met status hier een belangrijke rol in spelen. Denk hierbij aan leraren op scholen of leidinggevenden op kantoor. Ook helpt het wanneer een sociale norm in beleid of wet- en regelgeving wordt vastgelegd. Dit komt omdat deze regelgeving een belangrijke functie heeft in het uitstralen van de geaccepteerde normen binnen de samenleving. Omdat er nog zo weinig onderzoek is naar de invloed van sociale normen op houdingen ten aanzien van mensen met een verstandelijke beperking, is er meer onderzoek nodig om de precieze voorwaarden vast te stellen.

Voor *kennis en educatie* interventies lijken lange termijn interventies effectiever te zijn dan korte termijn interventies. Binnen die interventies is het van belang dat er wordt benadrukt wat iemand met een verstandelijke beperking wél kan. Op deze manier kunnen misvattingen over een verstandelijke beperking worden tegengegaan. Als laatste lijken kennisinterventies met name effectief te zijn wanneer deze worden gecombineerd met een contactinterventie.

Gebruikte literatuur

- * Aboud, F. E., Tredoux, C., Tropp, L. R., Brown, C. S., Niens, U., & Noor, N. M. (2012). Interventions to reduce prejudice and enhance inclusion and respect for ethnic differences in early childhood: A systematic review. *Developmental review*, 32(4), 307-336.
- * Andriessen, I., Dijkhof, J. H., Torre, A. van der, & Putters, K. (2020). *Ervaren discriminatie in Nederland II*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).
- * Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Reading, MA: Addison. Wesley.
- * Armstrong, M., Morris, C., Abraham, C., & Tarrant, M. (2017). Interventions utilizing contact with people with disabilities to improve children's attitudes towards disability: A systematic review and meta-analysis. *Disability and Health Journal*, 10(1), 11-22.
- * Ashmore, R. D., & Del Boca, F. K. (1981). 'Conceptual Approaches to Stereotypes and Stereotyping', in David L. Hamilton (ed.) *Cognitive Processes in Stereotyping and Intergroup Behaviour*, 1-35. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- * Batson, C. D., & Ahmad, N. Y. (2009). Using empathy to improve intergroup attitudes and relations. *Social issues and policy review*, 3(1), 141-177.
- * Barr, J. J., & Bracchitta, K. (2015). Attitudes toward individuals with disabilities: The effects of contact with different disability types. *Current Psychology*, 34(2), 223-238.
- * Bartsch, A., Oliver, M. B., Nitsch, C., & Scherr, S. (2018). Inspired by the Paralympics: Effects of empathy on audience interest in para-sports and on the destigmatization of persons with disabilities. *Communication Research*, 45(4), 525-553.
- * Batson, C. D., Chang, J., Orr, R., & Rowland, J. (2002). Empathy, attitudes, and action: Can feeling for a member of a stigmatized group motivate one to help the group?. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(12), 1656-1666.
- * Beckett, A. E. (2009). 'Challenging disabling attitudes, building an inclusive society': Considering the role of education in encouraging non-disabled children to develop positive attitudes towards disabled people. *British Journal of Sociology of Education*, 30(3), 317-329.

- * Beelmann, A., & Heinemann, K. S. (2014). Preventing prejudice and improving intergroup attitudes: A meta-analysis of child and adolescent training programs. *Journal of applied developmental psychology*, 35(1), 10-24.
- * Blanchard, F. A., Crandall, C. S., Brigham, J. C., & Vaughn, L. A. (1994). Condemning and condoning racism: A social context approach to interracial settings. *Journal of Applied Psychology*, 79(6), 993.
- * Blundell, R., Das, R., Potts, H., & Scior, K. (2016). The association between contact and intellectual disability literacy, causal attributions and stigma. *Journal of Intellectual Disability Research*, 60(3), 218-227.
- * Broekroelofs, R., Kros, K. Felten, H. (2022). *Verminderen van discriminatie tegen bi+mensen. Wat werkt? Een literatuurstudie*. Movisie: Utrecht.
- * Brown, C.S., & Chu, H. (2012). Discrimination, ethnic identity, and academic outcomes of Mexican immigrant children: The importance of school context. *Child Development*, 83(5), 1477-1485.
- * De Boer, A., Pijl, S. J., Minnaert, A., & Post, W. (2014). Evaluating the effectiveness of an intervention program to influence attitudes of students towards peers with disabilities. *Journal of autism and developmental disorders*, 44(3), 572-583.
- * Brehm, J. W. (1996). A theory of psychological reactance. New York: Academic Press.
- * Broockman, D., & Kalla, J. (2016). Durably reducing transphobia: A field experiment on door-to-door canvassing. *Science*, 352(6282), 220-224.
- * Carlsmith, K. M., Darley, J. M., & Robinson, P. H. (2002). Why do we punish? Deterrence and just deserts as motives for punishment. *Journal of personality and social psychology*, 83(2), 284.
- * Cameron, L., Rutland, A., Brown, R., & Douch, R. (2006). Changing children's intergroup attitudes toward refugees: Testing different models of extended contact. *Child development*, 77(5), 1208-1219.
- * Cameron, L., Rutland, A., Hossain, R., & Petley, R. (2011). When and why does extended contact work? The role of high quality direct contact and group norms in the development of positive ethnic intergroup attitudes amongst children. *Group Processes & Intergroup Relations*, 14(2), 193-206.

- * Campbell, J., Gilmore, L., & Cuskelly, M. (2003). Changing student teachers' attitudes towards disability and inclusion. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 28(4), 369-379.
- * Castillo, Y. A., & Larson, A. (2020). Attitudes towards people with disabilities: a systematic review of intervention effectiveness. *COUNS-EDU: The International Journal of Counseling and Education*, 5(2), 40-57.
- * Cavanagh, J., Meacham, H., Pariona-Cabrera, P., & Bartram, T. (2021). Subtle workplace discrimination inhibiting workers with intellectual disability from thriving at the workplace. *Personnel Review*, 50(7/8), 1739-1756.
- * Chung, A. H., & Slater, M. D. (2013). Reducing stigma and out-group distinctions through perspective-taking in narratives. *Journal of Communication*, 63(5), 894-911.
- * Cialdini, R. B., Kallgren, C. A., & Reno, R. R. (1991). A focus theory of normative conduct: A theoretical refinement and reevaluation of the role of norms in human behavior. In *Advances in experimental social psychology* (Vol. 24, 201-234). Academic Press. <https://doi.org/10.1108/PR-10-2021-0723>
- * Corrigan, P. W., Markowitz, F. E., & Watson, A. C. (2004). Structural levels of mental illness stigma and discrimination. *Schizophrenia bulletin*, 30(3), 481-491.
- * Crandall, C. S., Eshleman, A., & O'brien, L. (2002). Social norms and the expression and suppression of prejudice: the struggle for internalization. *Journal of personality and social psychology*, 82(3), 359.
- * Crisp, R. J., & Turner, R. N. (2012). The imagined contact hypothesis. *Advances in experimental social psychology*, 46, 125-182.
- * Den Brok-Rouwendaal, Y. (2005). *Validisme en gender: Over leven met een handicap*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- * De Laat, S., Freriksen, E., & Vervloed, M. P. (2013). Attitudes of children and adolescents toward persons who are deaf, blind, paralyzed or intellectually disabled. *Research in developmental disabilities*, 34(2), 855-863.
- * Delahunty, L., O'Hare, A., Marryat, L., Stewart, T. M., McKenzie, K., Murray, G., & Kaza, N. (2022). Exploring the extent to which Intellectual Disability is undiagnosed within children attending developmental paediatric clinics. *Research in Developmental Disabilities*, 131, 104359.

- * Dell'Anna, S., Pellegrini, M., & Ianes, D. (2021). Experiences and learning outcomes of students without special educational needs in inclusive settings: a systematic review. *International Journal of Inclusive Education*, 25(8), 944-959.
- * Di Bernardo, G. A., Vezzali, L., Stathi, S., Cadamuro, A., & Cortesi, L. (2017). Vicarious, extended and imagined intergroup contact: A review of interventions based on indirect contact strategies applied in educational settings. *TPM-Testing, Psychometrics, Methodology in Applied Psychology*, 24(1), 3-211.
- * Dovidio, J. F., Ten Vergert, M., Stewart, T. L., Gaertner, S. L., Johnson, J. D., Esses, V. M., ... & Pearson, A. R. (2004). Perspective and prejudice: Antecedents and mediating mechanisms. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30(12), 1537-1549.
- * Eerste Kamer (2022). *Gelijk recht doen Deelrapport Onderwijs bij het parlementair onderzoek naar de mogelijkheden van de wetgever om discriminatie tegen te gaan*. Den Haag: Eerste Kamer.
- * Falvo, R., Capozza, D., Hichy, Z., & Di Sipio, A. (2014). Imagined contact favors humanization of individuals with intellectual disabilities: A two-wave study. *Life Span and Disability*, 17(1), 39-57.
- * Feddes, A. R., Noack, P., & Rutland, A. (2009). Direct and extended friendship effects on minority and majority children's interethnic attitudes: A longitudinal study. *Child development*, 80(2), 377-390.
- * Felten, H., Emmen, M. & Keuzenkamp, S. (2015). *Do the right thing: de plausibiliteit van interventies voor vergroting acceptatie homoseksualiteit*. Utrecht: Movisie.
- * Felten, H. & Herder, M. (2020). *Nieuwe buurtbewoners. Hoe ga je vooroordelen over mensen met een psychische kwetsbaarheid tegen: wat werkt?* Utrecht: Movisie.
- * Felten, H. Taouanza, I., Broekroelofs, R., Vijlbrief A. & Cankor, E. (2020). *Wat werkt om discriminatie te verminderen. Wat werkt dossier*. Utrecht: Movisie.
- * Follmer, K. B., & Jones, K. S. (2018). Mental illness in the workplace: an interdisciplinary review and organizational research agenda. *Journal of management*, 44(1), 325-351.
- * Gannon, S., & McGilloway, S. (2009). Children's attitudes toward their peers with Down Syndrome in schools in rural Ireland: an exploratory study. *European Journal of Special Needs Education*, 24(4), 455-463.

- * Galinsky, A. D., & Ku, G. (2004). The effects of perspective-taking on prejudice: The moderating role of self-evaluation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30(5), 594-604.
- * Galinsky, A. D., Ku, G., & Wang, C. S. (2005). Perspective-taking and self-other overlap: Fostering social bonds and facilitating social coordination. *Group processes & intergroup relations*, 8(2), 109-124.
- * Galinsky, A. D., & Moskowitz, G. B. (2000). Perspective-taking: decreasing stereotype expression, stereotype accessibility, and in-group favoritism. *Journal of personality and social psychology*, 78(4), 708.
- * Gappmeyer, G. (2020). Disentangling disablism and ableism: The social norm of being able and its influence on social interactions with people with intellectual disabilities. *Journal of Occupational Science* 28(1), 102-113.
- * Geerlings, J., Thijs, J., & Verkuyten, M. (2019). Preaching and practicing multicultural education: Predicting students' outgroup attitudes from perceived teacher norms and perceived teacher-classmate relations. *Journal of School Psychology*, 75, 89-103.
- * Georgiadi, M., Kalyva, E., Kourkoutas, E., & Tsakiris, V. (2012). Young children's attitudes toward peers with intellectual disabilities: Effect of the type of school. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 25, 531-541.
- * Giagazoglou, P., & Papadaniil, M. (2018). Effects of a Storytelling Program with Drama Techniques to Understand and Accept Intellectual Disability in Students 6-7 Years Old. A Pilot Study. *Advances in Physical Education*, 18, 224-237.
- * Ginevra, C., Vezzali, L., Camussi, E., Capozza, D., & Nota, L. (2021). Promoting Positive Attitudes Toward Peers With Disabilities: The Role of Information and Imagined Contact. *Journal of Educational Psychology*, 113(6), 1269-1279.
- * Graf, S., Paolini, S., & Rubin, M. (2014). Negative intergroup contact is more influential, but positive intergroup contact is more common: Assessing contact prominence and contact prevalence in five Central European countries. *European Journal of Social Psychology*, 44(6), 536-547.
- * Hall, H., & Minnes, P. (1999). Attitudes toward persons with Down syndrome: The impact of television. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 11(1), 61-76.
- * Hatzenbuehler, M. L., & Link, B. G. (2014). Introduction to the special issue on structural stigma and health. *Social Science & Medicine*, 103, 1-6.

- * Hillman, J., & Martin, R. A. (2002). Lessons about gay and lesbian lives: A spaceship exercise. *Teaching of Psychology*, 29(4), 308-311.
- * Hjern, M., Johansson Sevä, I., & Werner, L. (2018). How critical thinking, multicultural education and teacher qualification affect anti-immigrant attitudes. *International Studies in Sociology of Education*, 27(1), 42-59.
- * Hunt, C. S., & Hunt, B. (2004). Changing attitudes toward people with disabilities: Experimenting with an educational intervention. *Journal of Managerial Issues*, 266-280.
- * Huskin, P. R., Reiser-Robbins, C., & Kwon, S. (2018). Attitudes of undergraduate students toward persons with disabilities: Exploring effects of contact experience on social distance across ten disability types. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 62(1), 53-63.
- * Husnu, S., & Crisp, R. J. (2010). Elaboration enhances the imagined contact effect. *Journal of Experimental Social Psychology*, 46(6), 943-950.
- * Iacono, T., Lewis, L., Tracy, J., Hicks, S., Morgan, P., Récoché, K., & McDonald, R. (2011). DVD-based stories of people with developmental disabilities as resources for inter-professional education. *Disability and Rehabilitation*, 33(12), 1010-1021.
- * Jacques, N., Wilton, K., & Townsend, M. (1998). Cooperative learning and social acceptance of children with mild intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 42(1), 29-36.
- * Jansen-van Vuuren, J., & Aldersey, H. M. (2020). Stigma, Acceptance and Belonging for People with IDD Across Cultures. *Current Developmental Disorders Reports*, 7(3), 163-172.
- * Johnson, D. R. (2013). Transportation into literary fiction reduces prejudice against and increases empathy for Arab-Muslims. *Scientific Study of Literature*, 3(1), 77-92.
- * Kang-Yi, C. D., Grinker, R. R., Beidas, R., Agha, A., Russell, R., Shah, S. B., Shea, K., & Mandell, D. S. (2018). Influence of Community-Level Cultural Beliefs about Autism on Families' and Professionals' Care for Children. *Transcultural Psychiatry*, 55(5), 623-647.
- * Kármán, B., Szekeres, A., & Papp, G. (2022). Interventions for acceptance and inclusion of people with intellectual disability: A systematic review. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 35(3), 641-654.

- * Koster, X. (2021). Waarom je relschoppers geen 'idioten' moet noemen. *One World*, www.oneworld.nl/lezen/discriminatie/waarom-je-relschoppers-geen-idioten-moet-noemen. Geraadpleegd op 24 mei 2021
- * Koster, M., Pijl, S. J., Houten, E. V., & Nakken, H. (2007). The social position and development of pupils with SEN in mainstream Dutch primary schools. *European Journal of Special Needs Education*, 22(1), 31-46.
- * Lau, J. T. F, & Cheung, C. K. (1999). Discriminatory attitudes to people with intellectual disability or mental health difficulty. *International Social Work*, 42(4), 431-444.
- * Lemmer, G., & Wagner, U. (2015). Can we really reduce ethnic prejudice outside the lab? A meta-analysis of direct and indirect contact interventions. *European Journal of Social Psychology*, 45(2), 152-168.
- * Lindau, N., Amin, T., Zambon, A., & Scior, K. (2018). The effect of brief digital interventions on attitudes to intellectual disability: Results from a pilot study. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 31(1), 106-113.
- * Li, C., & Wu, Y. (2019). Improving Special Olympics volunteers' self-esteem and attitudes towards individuals with intellectual disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 44(1), 35-41.
- * Livingston, J. D. (2013). *Mental illness-related structural stigma: The Downward Spiral of Systemic Exclusion Final Report*. Calgary, Alberta: mental Health Commission of Canada.
- * Macrae, C. N., Bodenhausen, G. V., Milne, A. B., & Jetten, J. (1994). Out of mind but back in sight – Stereotypes on the rebound. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 808-817.
- * MacDonald, J. D., & MacIntyre, P. D. (1999). A rose is a rose: Effects of label change, education and sex on attitudes towards mental disabilities. *Journal of Developmental Disabilities*, 6, 15-31.
- * May, C. (2012). An Investigation of Attitude Change in Inclusive College Classes Including Young Adults With an Intellectual Disability. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 9(4), 240-246.
- * McConkey, R., Slater, P., Dubois, L., Shellard, A., & Smith, A. (2021). An international study of public contact with people who have an intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 65(3), 272-282.

- * McCrudden, C. (1982). Institutional discrimination. *Oxford journal of Legal Studies*, 2, 303-367.
- * McGuire, L., Rutland, A., & Nesdale, D. (2015). Peer group norms and accountability moderate the effect of school norms on children's intergroup attitudes. *Child Development*, 86(4), 1290-1297.
- * McManus, J. L., Feyes, K. J., & Saucier, D. A. (2011). Contact and knowledge as predictors of attitudes toward individuals with intellectual disabilities. *Journal of Social and Personal Relationships*, 28(5), 579-590.
- * McManus, J. L., Saucier, D. A., Reid, J. E. (2021). A meta-analytic review of interventions to improve children's attitudes toward their peers with intellectual disabilities. *Contemporary Educational Psychology*, 65, 101948.
- * Meacham, H., Cavanagh, J., Shaw, A., & Bartram, T. (2017). HRM practices that support the employment and social inclusion of workers with an intellectual disability. *Personnel Review*, 46(8), 1475-1492.
- * Mencap. (2008). *Lack of knowledge of learning disability revealed*. Opgehaald van <http://www.mencap.org.uk>.
- * Miles, E., & Crisp, R. J. (2014). A meta-analytic test of the imagined contact hypothesis. *Group Processes & Intergroup Relations*, 17(1), 3-26.
- * Mirete, A. B., Belmonte, M. L., Mirete, L., & García-Sanz, M. P. (2020). Predictors of attitudes about people with intellectual disabilities: empathy for a change towards inclusion. *International Journal of Developmental Disabilities*, 1-9.
- * Mitter, N., Ali, A., & Scior, K. (2019). Stigma experienced by families of individuals with intellectual disabilities and autism: A systematic review. *Research in Developmental Disabilities*, 89, 10-21.
- * Myers, F., Ager, A., Kerr, P., & Myles, S. (1998). Outside looking in? Studies of the community integration of people with learning disabilities. *Disability & Society*, 13, 389-413.
- * Monteith, M. J., Deneen, N. E., & Tooman, G. D. (1996). The effect of social norm activation on the expression of opinions concerning gay men and Blacks. *Basic and applied social psychology*, 18(3), 267-288.

- * Moss-Racusin, C. A., & Rabasco, H. (2018). Reducing gender identity bias through imagined intergroup contact. *Journal of Applied Social Psychology, 48*(8), 457-474.
- * Nosse, L. J., & Gavin, K. J. (1991). Influence of direct contact on college students' attitude toward adults with mental handicaps. *College Student Journal*.
- * Nota, L., Ginevra, M. C., Soresi, S. (2018). School inclusion of children with intellectual disability: An intervention program. *Journal of Intellectual & Developmental Disability, 44*(4), 439-446.
- * Novak, J., Feyes, K. J., & Christensen, K. A. (2011). Application of intergroup contact theory to the integrated workplace: Setting the stage for inclusion. *Journal of Vocational Rehabilitation, 35*(3), 211-226.
- * Oduyoka, D. (2017). *Combatting Intellectual Disability Stigma: Testing an E-Intervention with Nigerian Internet Users* (Doctoral thesis, University College London).
- * Page, S. L., & Islam, M. R. (2015). The role of personality variables in predicting attitudes toward people with intellectual disability: An Australian perspective. *Journal of Intellectual Disability Research, 59*(8), 741-745.
- * Palmore, E. B. (1990). *Ageism: Negative and Positive*. New York: Springer.
- * Paluck, E. L., & Green, D. P. (2009). Prejudice reduction: What works? A review and assessment of research and practice. *Annual review of psychology, 60*(1), 339-367.
- * Pereira, A., Monteiro, M. B., & Camino, L. (2009). Social norms and prejudice against homosexuals. *The Spanish journal of psychology, 12*(2), 576-584.
- * Pelleboer-Gunnink, H. A. (2020). *What's in a label? Public stigma toward people with intellectual disabilities*. (Doctoral thesis). GVO Drukkers en vormgevers.
- * Pelleboer-Gunnink, H. A., van Weeghel, J., & Embregts, P. J. (2021). Public stigmatisation of people with intellectual disabilities: a mixed-method population survey into stereotypes and their relationship with familiarity and discrimination. *Disability and rehabilitation, 43*(4), 489-497.
- * Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of personality and social psychology, 90*(5), 751.

- * Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2008). How does intergroup contact reduce prejudice? Meta-analytic tests of three mediators. *European Journal of Social Psychology*, 38(6), 922-934.
- * Pettigrew, T. F., Tropp, L. R., Wagner, U., & Christ, O. (2011). Recent advances in intergroup contact theory. *International journal of intercultural relations*, 35(3), 271-280.
- * Pugh, T., Hatzenbuehler, M., & Link, B. (2015). Structural Stigma and mental illness. *Commissioned Paper for Committee on the Science of Changing Behavioral Health Social Norms*.
- * Rilotta, F., & Nettelbeck, T. (2007). Effects of an awareness program on attitudes of students without an intellectual disability towards persons with an intellectual disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 32(10), 19-27.
- * Seewooruttun, L., & Scior, K. (2014). Interventions aimed at increasing knowledge and improving attitudes towards people with intellectual disabilities among lay people. *Research in developmental disabilities*, 35(12), 3482-3495.
- * Servidio, R., & Marcone, R. (2020). Classical and modern prejudice towards individuals with intellectual disabilities: A study on a sample of Italian university students. *The Social Science Journal*, 1-13.
- * Scheepstra, A. J., Nakken, H., & Pijl, S. J. (1999). Contacts with classmates: the social position of pupils with Down's syndrome in Dutch mainstream education. *European Journal of Special Needs Education*, 14(3), 212-220.
- * Schiappa, E., Gregg, P. B., & Hewes, D. E. (2005). The parasocial contact hypothesis. *Communication monographs*, 72(1), 92-115.
- * Schwab, S., Gebhardt, M. & Huber, C. (2016). Social acceptance of students with Down syndrome and students without disability. *Educational Psychology: An International Journal of Experimental Educational Psychology*, 36(8), 1501-1515.
- * Scior, K. (2011). Public awareness, attitudes and beliefs regarding intellectual disability: A systematic review. *Research in developmental disabilities*, 32(6), 2164-2182.
- * Scior, K., Hamid, A., Hastings, R., Werner, S., Belton, C., Laniyan, A., ... & Kett, M. (2020). Intellectual disability stigma and initiatives to challenge it and promote inclusion around the globe. *Journal of policy and practice in intellectual disabilities*, 17(2), 165-175.

- * Shih, M., Wang, E., Trahan Bucher, A., & Stotzer, R. (2009). Perspective taking: Reducing prejudice towards general outgroups and specific individuals. *Group Processes & Intergroup Relations*, 12(5), 565-577.
- * Skinner, A. L., & Meltzoff, A. N. (2019). Childhood experiences and intergroup biases among children. *Social Issues and Policy Review*, 13(1), 211-240.
- * Sinson, J. C., & Stainton, C. L. (1990). An investigation into attitudes (and attitude change) towards mental handicap. *British Journal of Mental Subnormality*, 36, 53-64.
- * Stroebe, W. & Insko, C. A. (1989). 'Stereotype, Prejudice, and Discrimination: Changing Conceptions in Theory and Research', in Bar-Tal, D., Graumann, C. F., Kruglanski, A. W., & Stroebe, W. (eds) *Stereotyping and Prejudice: Changing Conceptions*, pp. 3-34. New York: Springer-Verlag.
- * Tankard, M. E., & Paluck, E. L. (2016). Norm perception as a vehicle for social change. *Social Issues and Policy Review*, 10(1), 181-211.
- * Tropp, L. R., & Prenovost, M. A. (2008). The role of intergroup contact in predicting children's interethnic attitudes: Evidence from meta-analytic and field studies.
- * Todd, A. R., & Galinsky, A. D. (2014). Perspective-taking as a strategy for improving intergroup relations: Evidence, mechanisms, and qualifications. *Social and Personality Psychology Compass*, 8(7), 374-387.
- * Turner, R. N., Crisp, R. J., & Lambert, E. (2007). Imagining intergroup contact can improve intergroup attitudes. *Group Processes & Intergroup Relations*, 10(4), 427-441.
- * Vescio, T. K., Sechrist, G. B., & Paolucci, M. P. (2003). Perspective taking and prejudice reduction: The mediational role of empathy arousal and situational attributions. *European Journal of Social Psychology*, 33(4), 455-472.
- * Vezzali, L., & Capozza, D. (2011). Reducing explicit and implicit prejudice toward disabled colleagues: Effects of contact and membership salience in the workplace. *Life Span and Disability*, 14(2), 139-162.
- * Vezzali, L., Giovannini, D., & Capozza, D. (2012). Social antecedents of children's implicit prejudice: Direct contact, extended contact, explicit and implicit teachers' prejudice. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(5), 569-581.
- * Vezzali, L., Hewstone, M., Capozza, D., Giovannini, D., & Wölfer, R. (2014). Improving intergroup relations with extended and vicarious forms of indirect contact. *European review of social psychology*, 25(1), 314-389.

- * Vezzali, L., Hewstone, M., Capozza, D., Trifiletti, E., & Bernardo, G. A. D. (2017). Improving intergroup relations with extended contact among young children: Mediation by intergroup empathy and moderation by direct intergroup contact. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 27(1), 35-49.
- * Vezzali, L., Stathi, S., Giovannini, D., Capozza, D., & Visintin, E. P. (2015). 'And the best essay is...': Extended contact and cross-group friendships at school. *British Journal of Social Psychology*, 54(4), 601-615.
- * Wang, C. S., Ku, G., Tai, K., & Galinsky, A. D. (2014). Stupid doctors and smart construction workers: Perspective-taking reduces stereotyping of both negative and positive targets. *Social Psychological and Personality Science*, 5(4), 430-436.
- * Wang, Z., Xu, X., Han, Q., Chen, Y., Jiang, J., & Ni, G. X. (2021). Factors associated with public attitudes towards persons with disabilities: a systematic review. *BMC Public Health*, 21(1), 1-15.
- * Walker, J., & Scior, K. (2013). Tackling stigma associated with intellectual disability among the general public: A study of two indirect contact interventions. *Research in developmental disabilities*, 34(7), 2200-2210.
- * Werner, S. (2017). Can interpersonal contact help improve attitudes toward soldiers with intellectual disability? An Israeli study. *Journal of Intellectual Disability Research*, 61(12), 1162-1173.
- * Werner, S. & Scior, K. (2016). Interventions aimed at tackling intellectual disability stigma: what works and what still needs to be done. In K. Scior & S. Werner (Eds.), *Intellectual disability and stigma: Stepping out from the margins* (129-147). Palgrave Macmillan, London.
- * Wiesel, I., & Bigby, C. (2014). Being recognized and becoming known: encounters between people with and without intellectual disability in the public realm. *Environment and Planning*, 46, 1754-1769.
- * Wu, F. Y., Nitttrouer, C., Nguyen, V., Hebl, M., Oswald, F. L., & Frieden, L. (2021). Now protected or still stigmatized? A 25-year outlook on the impact of the Americans with Disabilities Act. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*, 41(3), 383-403.
- * Yıldırım Hacıbrahimoğlu, B. (2022). Preschool children's behavioural intentions towards and perceptions of peers with disabilities in a preschool classroom. *Early Child Development and Care*, 1-17.

- * Zhou, S., Page-Gould, E., Aron, A., Moyer, A., & Hewstone, M. (2019). The extended contact hypothesis: A meta-analysis on 20 years of research. *Personality and Social Psychology Review*, 23(2), 132-160.

kennis en aanpak van
sociale vraagstukken